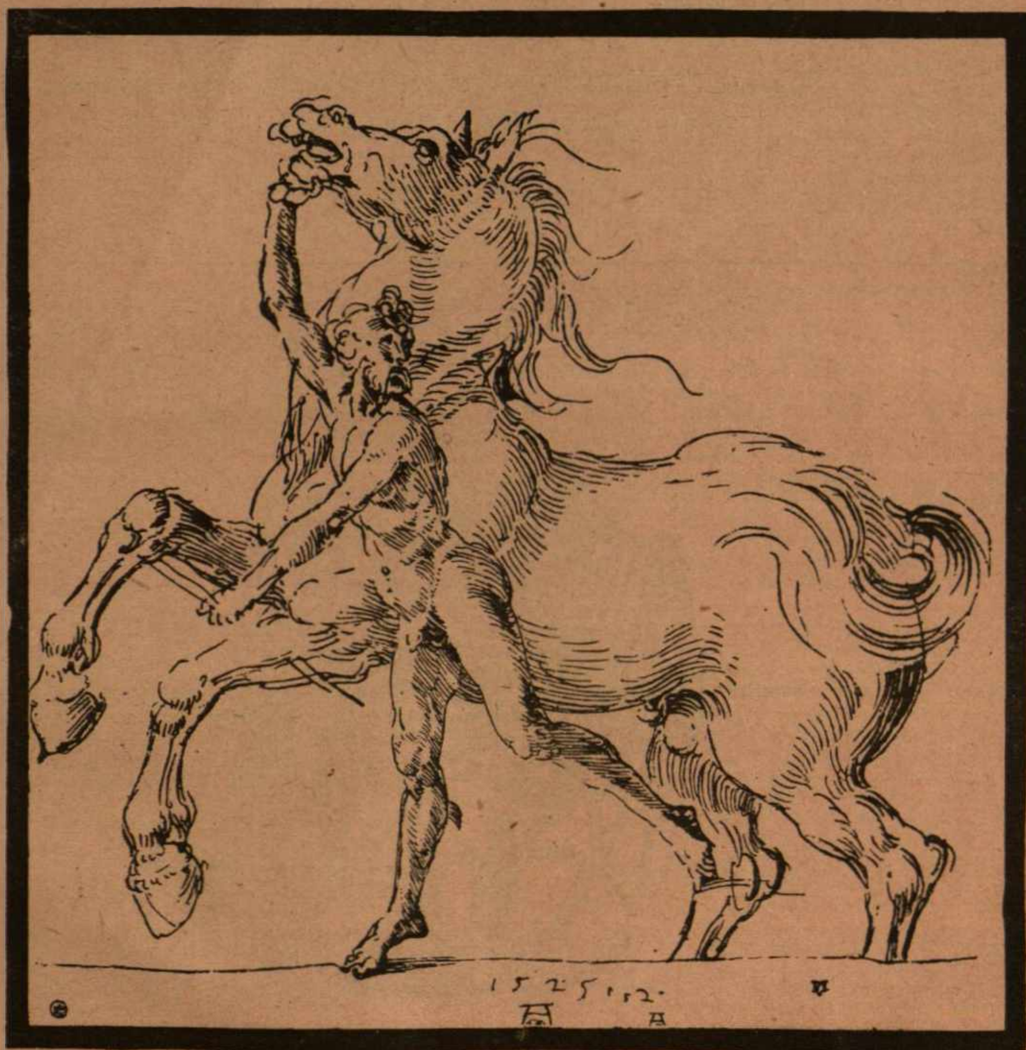
AIDAI

LIETUVIŲ KULTŪRINIS ŽURNALAS
LITHUANIAN CULTURAL MAGAZINE

A. Dürer
„Žmogus ir žirgas"

MIUNCHENAS, 1946 M. SPALIO MĖN. NR. 12 (24) 3. METAI

TURINYS

NR. 12. 1946 METAI, SPALIO MĖN.

A Maceina — Tiesos ir gyvenimo priešginybė . . . . . 215 psl.

J. Aistis — Vai nedvelk, Amžių giesmė (eilėr.) . . . . . 217 psl.

A. Vaičiulaitis — Elenutės nuodėmė (novelė) . . . . 219 psl.

K. Bradūnas — Eilėraščiai . . . . 222 psl.

B. Brazdžionis — Lietuvių literatūra vokiečių okupacijos metais . . . . 223 psl.

Jens Peter Jacobsen — Du pasauliai (Išvertė A. Viržis) 225 psl.

P. J. — A. Vaičiulaičio „Valentinai" jau dešimt metų . . . . 227 psl.

H. Nagys — Knyga apie kovojantį žmogų ir nemirtingą jo ilgesį 229 psl.

Kūrybos pasauly . . . . 231 psl.

Iliustruota Lionardo da Vinci, A. Dürer, V. Petravičiaus, P. Augiaus-Augustinavičiaus ir L. Vilimo darbais.

P. AUGIUS-AUGUSTINAVIČIUS *Medžio raižinys iš „Eglės žalčių karalienės"*

AIDAI

MIUNCHENAS, 1946 M. SPALIO MĖN. NR. 12 (24) 3. METAI

A. MACEINA

TIESOS IR GYVENIMO PRIEŠGINYBĖ

(Tiesos problema H. Ibseno „Laukinėje antyje“ ir J. Grušo „Tėve“)

1.

Nuostabu kalbėti apie tiesos ir gyvenimo priešginybę, žinant, kad *gyvenimas yra tiesos įsikūnijimas*. Melas yra nebūtis, o nebūtimi niekas negali būti pagrįstas. Jeigu gyvenimą suprasime, kaip tam tikrą objektyvinį pavidalą, jis visados savyje turės tiesą, nes tik tiesa yra būtis, vadinasi, tik tiesa gali nešti mūsų veiksmo rezultatus. Mūsų gyvenimas visados yra kūryba. Mes negyvename, kaip gyvuliai, gryną gyvenimą: *grynai mes niekados nebūname*. Mes visados esame susiję su objektu, kurį mes vadiname pasauliu ir kurį mes pertvarkome ir perkuriame. Kūryba yra mūsų gyvenimo būdas. *Mes būname kurdami*. Tačiau kiekviena kūryba yra *idėjos* įkūnijimas, o kiekviena idėja yra *tiesa*. Todėl gyvendami mes kuriame, o kurdami vykdome tiesą. Musų gyvenimas virsta vienu dideliu tiesos realizavimo vyksmu. Gyvenimas yra tiesos vykdymo rezultatas. Kur tad čia yra mūsų minima priešginybė?

Ir vis dėlto priešginybė yra. Ir gana gili. Kaip tik dėl to, kad gyvenimas yra tiesos įsikūnijimas, tiesa stovi aukščiau už gyvenimą, kaip jo teisėja, kaip jo mastas ir sprendimas. Mūsų kūrybos padedama, ji leidžiasi į gyvenimo pavidalus, ir šie pavidalai pradeda būti tiek, kiek juose gyvena tiesa. Gyvenimas stovi priešais tiesą, kaip medžiaga priešais idėją. Ir štai, nevisada šita gyvenimo medžiaga sugeba tiesos idėją pakelti ir į savo konkrečius pavidalus priimti. Tiesa yra labai griežta, nes ji yra idėja. Ji reikalauja be atodairos ir be atlydos. Tuo tarpu gyvenimo medžiaga yra dažnai silpna. Dažnai ji nesugeba ir nepajėgia tiesos reikalavimų įvykdyti. Ji nepajėgia tiesos priimti ir jos išreikšti. Prabilusi į gyvenimą, tiesa nesulaukia atsakymo arba šitas atsakymas esti negriežtas ir nestiprus. Čia kaip tik ir kyla konfliktas. Tiesos reikalavimų akivaizdoje gyvenimas nekartą sudūžta. Be atodairos realizuojama tiesa pražudo gyvenimą. Todėl nors principaliai tarp gyvenimo ir tiesos konflikto neturėtų būti, tačiau praktiškai jis yra gana žymus ir gana tragiškas. Mes jį jaučiame visi ir visi esame daugiau ar mažiau jį išgyvenę.

Jaučia jį ir rašytojai, ypatingai dramaturgai, nes gyvenimo konfliktai kaip tik ir yra tikroji dramos meno sritis. Šiuo atžvilgiu būdingas yra Ibseno veikalas, kurį jis pavadino „Laukine antimi“. Savo sąranga jis yra simbolinis. Tačiau jo simbolizmas čia yra tik priemonė paryškinti gyvenimo ir tiesos priešginybei. Jame Ibsenas stato klausimą: *ar gali gyvenimas pakelti tiesą?* Atsakymą jis duoda neigiamą. Tiesos atskleidimas, kurį padaro Hjalmaras savo draugui. Ekkdaliui, sugriauna šio pastarojo gyvenimą. Hjalmaras jį ir norėjo sugriauti. Tačiau jis manė, kad paskui bus galima pastatyti naują, jau gražesnį ir prasmingesnį, nes jis bus nebepridengtas melu. Tuo tarpu tikrovėje įvyksta priešingai. Gyvenimas sugriūva, bet naujas nėra pastatomas. Ekkdalis šiaip taip susitaiko su savo žmona ir gyvena toliau. Bet tai yra tik sulipytas gyvenimas, ne naujas ir ypač ne prasmingas. Melas išnyko, bet tiesa taip pat nenusileido. Gyvenimas pasidarė tuščias. Vietoje buvęs pakeltas į aukštesnę sritį, į grynos tiesos sferą, kaip to norėjo Hjalmaras, jis pasilieka kasdienybėje, visiškai pilkoje ir plokščioje.

Šitą patį klausimą pastatė ir Grušas savo dramoje „Tėvas“. Karolis, kaip ir Hjalmaras, ryžtasi eiti tiesos keliu ir juo patvariai eina. Sykį pažadėjęs Kybartui liudyti prieš tėvą, jeigu šis panaudotų garantijos vekselius, jis ištesi ir teisme pasako *visą* tiesą. Be abejo, Karolis nenori nieko ant savo tiesos statyti. Jis tik nori būti ištikimas pats sau. Tačiau vis dėlto gyvenimą jis sugriauna. Tėvas galutinai jo atsisako, mėgina testamentu atimti iš jo žemę ir miršta, ištiktas širdies priepuolio. Nors tėvo širdis jau buvo senokai nesveika, ir smūgis jį galėjo ištikti bet kada, tačiau mes jaučiame, kad šiuo tarpu mirtis atėjo ne atsitiktinai, bet buvo Karolio liudijimo vaisius.

Abiejų tad rašytojų atsakymas į aukščiau minėtą klausimą yra neigiamas: *gyvenimas tiesos pakelti negali*. Galima tiesos siekti, galima jos reikalauti ir ją vykdyti, tačiau gyvenimas jos nepajėgia priimti. Fanatiški tiesos siekėjai, kaip Hjalmaras, arba sąžiningi jos vykdytojai, kaip Karolis, regi jos triumfą, bet ant gyvenimo griuvėsių. *Tiesa laimi, tiktai gyvenimui pralaimėjus*.

Šitoks atsakymas yra labai būdingas ir pažadina filosofinį susidomėjimą panagrinėti, kodėl taip yra. Ar *iš tikro* gyvenimas tiesos nepakelia, o jeigu nepakelia, tai *kokios* tiesos ir *kokiu* atveju? Abiejose dramose duotas atsakymas yra meninis. Jis yra išreikštas tam tikra konkretybe. Bet jeigu šitą konkretybę subendrinsime, ją išanalizuosime, galėsime pamatyti, kad joje slypi ir paaiškinimas, kodėl taip yra. Ibsenas ir Grušas kalba ne apie tą pačią tiesą ir ne apie tą patį gyvenimą. Hjalmaras ir Karolis, tik paviršium žiūrint, yra panašūs. Tikrumoje jų pagrindas, kuriuo jie reikalauja tiesos, yra visiškai skirtingas. Šito pagrindo atskleidimas mums kaip tik ir parodys, *kodėl* gyvenimas nepakelia tiesos ir *kokiu* atveju jos nepakelia. Galimas daiktas, kad viena tik Ibseno drama šito atsakymo nesugeba duoti. Tačiau palyginus ją su Grušo drama, tiesos problema pasidaro aiški. Grušo „Tėvas“ yra savotiška „Laukinės anties“ antitezė ir tuo pačiu nušvietimas.

2.

Tiesa visados yra protinis dalykas. Senas tiesos apibrėžimas: *veritas est adequatio rei et intellectus*—kaip tik nurodo jos racionalumą. Protas tiesoje turi svarbiausią vaidmenį. Jis ją suvokia, jis ją nagrinėja ir ją priima. Jis ją lygina su daiktu ir, radęs atitikimą, skelbia kad ji yra tikra tiesa. Tiesa yra racionalinės srities gyventoja. Tuo tarpu gyvenimas didele dalimi yra irracionalinis. Savo

protu mes negalime aprėpti gyvenimo jo pilnatvėje. Jame visados pasilieka kažkokių gelmių ir kažkokių paslapčių, kurių mes negalime perskverbti. Gyvenimas mums parodo tik vieną savo pusę. Antroji jo pusė, lyg mėnulio, yra paslėpta nuo mūsų kažkokioje nuolatinėje tamsoje. Mes jaučiame, kad šita tamsioji pusė daro gyvenimui didelės įtakos. Tačiau kokia yra šita įtaka, iš kur ji ateina ir kaip ji reiškiasi, mes negalime suvokti. *Gyvenimas dalinamas iš proto, niekados nėra be liekanos.* Jame visados pasilieka kažkas, kas protui yra neprieinama.

Šitoji liekana kaip tik ir yra gyvenimo ir tiesos konflikto priežastis. Tiesa, atsiremdama į protą ir būdama racionalinis pradas, reikalauja, kad gyvenimas sutilptų joje visas. Tuo tarpu gyvenimas, būdamas sykiu iracionalinis dalykas, proto padiktuotose formose netelpa. Tam tikra dalis, tegul kartais ir labai nedidelė, pasilieka už proto ir tuo pačiu už tiesos sienų. Jeigu gyvenimas yra prievarta spraudžiamas į tiesos formas, jeigu jis visas norima į jas suimti, tuomet jis griūva, nes tiesa nužudo irracionalinę, tamsiąją jo pusę. Absoliutiniu mastu išmatuotas ir sunormuotas gyvenimas jau yra nebegyvas, nes iš jo yra išskirta proto nesuvokiama irracionalinė jo dalis. Gyvenimas be savo tamsiosios pusės yra nepilnas. Tai gyvenimas be gyvybės ir be kraujo. Išskirdama irracionalinę pusę, tiesa palenkia gyvenimą vieno tiktai proto žiniai, o protas padaro gyvenimą tikslingą, dėsningą ir sąryšingą: apskaičiuotą ir sunormuotą, aiškų ir tiesų. Proto valdomame gyvenime nėra ir negali būti jokių staigmenų, jokių šuolių į nežinią. Proto valdomas gyvenimas eina tiesiu ir lygiu keliu. Tačiau kaip tik dėl to jame nėra tikrosios žmogiškosios egzistencijos, kuri visados yra gyva ir laisva, nepramatoma ir neapskaičiuojama, vingiuota ir sunki. Absoliutinis tiesos mastas, proto pritaikytas gyvenimui, nupiauna visa, kas jame netelpa. Tačiau kaip tik šitoje liekanoje glūdi gyvenimo siela. Be jos gyvenimas yra miręs. Palenkusi gyvenimą sau, tiesa nužudo gyvenimo sielą ir pasiima tiktai jo griaučius. Tiesa triumfuoja gyvenimo gyvybės sąskaita.

Čia kaip tik ir glūdi Hjalmaro sudužimo priežastis. Kas yra Hjalmaro tiesa, kuria jis nori iš naujo pagrįsti Ekkdalio ir Ginos gyvenimą? Plikas faktas. Gina, Ekkdalio žmona, buvo Hjalmaro tėvo meilužė ir pradėjo iš jo dukterį. Hjalmaro tėvas, norėdamas paslėpti jo suviliotos mergaitės kaltę, išleidžia ją už Ekkdalio, išmokydinęs jį fotografo amato ir apskritai padėjęs jam įsikurti. Vietoje buvęs nusikaltėliu, jis virsta naujos šeimos akyse geradariu ir rėmėju. Gimusią mergaitę Ekkdalis laiko savo dukterimi. Jo ir Ginos gyvenimas vyksta gana laimingai, nors jis ir yra, Hjalmaro supratimu, pastatytas ant melo. Hjalmaras todėl ir ryžtasi šitą melą pašalinti ir atskleisti Ekkdaliui tiesą. Tai, ką jis papasakoja Ekkdaliui ilgo pasivaikščiojimo metu yra faktas, yra tiesa. Bet ar ji jau išsemia visą pirmykštį Ginos gyvenimą ir jos santykius su Hjalmaro tėvu? Anaiptol! Hjalmaras atskleidžia tik tokią šito gyvenimo pusę, kuri gali būti proto suvokiama ir žodžiais formuluojama. Tačiau irracionalinė jo pusė, tie išvidiniai motyvai, kurie pastūmėjo Giną į Hjalmaro tėvo glėbį, jos jausmų kova, jos sutikimas ir nesutikimas — visa tai pasilieka anapus proto ribų. Visa tai yra neišreiškiama ir nesuvokiama nei Hjalmarui nei Ekkdaliui. Net ir pati Gina viso to negalėtų papasakoti, nes tai yra neišreiškiami dalykai. Jie gali būti tik pergyventi. Tik tas, kas šiuos dalykus yra pergyvenęs, gali juos suprasti, tačiau suprasti ne protu, bet visu savimi. Tuo būdu Hjalmaro tiesa išpiauna iš Ginos gyvenimo, kurį jis mano Ekkdaliui turįs atverti, tam tikrą dalį ir ją palieka neišreikštą ir nesuprastą. Tai nėra kokia nors nereikšminga smulki dalis. Tokiuose atvejuose, kaip Ginos, irracionalinis elementas yra ypatingai platus. Jis yra pats pagrindinis ir pats svarbiausias. Kad mergaitė puola, tai yra tik plikas faktas, nieko dar nesakąs apie tuos išvidinius pergyvenimus, kurie šį puolimą lydėjo. Tuo tarpu šio puolimo vienokia ar kitokia vertė kaip tik iš esmės nuo šitų pergyvenimų ir priklauso. Todėl Hjalmaras savo tiesa pašalina iš Ginos gyvenimo esminį pradą. Jo pasakojimas Ekkdaliui perteikia tik šio gyvenimo griaučius, tik jo paviršių, bet ne jo sielą ir ne jo gelmes.

Tačiau jeigu mes tiesą vadiname proto *atitikimu* daiktą, tai Hjalmaro atveju šito atitikimo kaip tik nėra. Hjalmaro atpasakotas, protinėmis abstrakčiomis sąvokomis apvilktas įvykis yra žymiai siauresnis už buvusią tikrovę. Hjalmaro žodinės formulės yra negyvos ir tuščios, palygintos su tais gyvybiniais virpėjimais, kuriuos turėjo Gina. Jos tik iš viršaus atrodo nešančios savimi Ginos gyvenimą. Tačiau tikrumoje jos neša tik šio gyvenimo lukštą. Savo esmėje jos šito gyvenimo neatitinka. Todėl ir Hjalmaro tiesa savo giliausioje esmėje yra *netiesa*, nes ji Ginos gyvenimo neapima ir jo neišreiškia. Hjalmaro proto sukurtas vaizdas neatitinka tikrovės. Norėdamas atskleisti tiesą, jis tikrumoje atskleidžia netiesą. Ekkdalis, patyręs savo žmonos praeitį, mano galįs spręsti ir vertinti. Tačiau šita praeitis jam ir jo žmonai yra ne ta pati. Ekkdalis turi jos tik paviršių, tik lukštą, tik racionalizuotą įvykį, vadinasi, tik jos dalį. Tuo tarpu Ginai ji yra visumoje su savo irracionalinėmis gelmėmis. Jeigu tad Ekkdalis mano žinąs tiesą, tai jis klysta, nes jis *visko* nežino ir tuo pačiu tiesos nežino, nes *tiesa yra neskaldoma.* Tiesą žino tiktai Gina. Ekkdaliui trūksta paties svarbiausio dalyko: Ginos pergyvenimų. Jų patirti jam yra neįmanoma. Bet be jų kiekvienas jo sprendimas ir vertinimas bus pagrįstas ne tiesa, bet kaip tik melu. Išsivadavęs iš vieno melo, jis patenka į kitą. Ar nuostabu tad, kad šitas naujas melas, šitoji neteisinga Hjalmaro tiesa sugriauna gyvenimą?

Hjalmaro tiesos sklaida mums parodo, kad tai kas gyvenimą griauna, yra *abstrakti tiesa*, tiesa tokia, kuri neapima gyvenimo jo visumoje ir jo neatitinka, kuri yra tiktai mūsų proto padaras, bet ne ištikima tikrovės išraiška. Tačiau tokia tiesa esmėje yra *netiesa*, nes jai stinga pagrindinio tiesos elemento, būtent: tikrovės atitikimo. Neatitikdama tikrovės ir vis dėlto jai taikoma bei vykdoma, ji savaime ją suardo ir pražudo. Tačiau kadangi dėl šito neatitikimo ji negali vadintis tiesa giliausia šio žodžio prasme, todėl mes gauname paguodžiančią išvadą, kad *gyvenimą griauna tiktai netiesa*, kad visos tos tiesos, kurių gyvenimas negali priimti ir pakelti, tikrumoje yra netiesos, turinčios tiktai išviršinį tiesos pavidalą, bet ne tiesos esmę. Jos yra fantazijos, iliuzijos, svajonės, bet ne tiesos. Todėl ir Hjalmaras yra ne tiesos šauklys ir jos pranašas, bet nerealus fantastas, klaidingas idealistas, kuris dėl nepagrįsto savo entuziazmo sugriauna dviejų žmonių laimę ir jų gyvenimo džiaugsmą.

3.

Vis dėlto gyvenimo ir tiesos konfliktas taip lengvai neišsisprendžia. Galime sutikti su mūsų išvada, kad gyvenimą griauna tik netiesa. Tačiau čia pat kyla klausimas: ar tiesa gali suimti gyvenimo pilnatvę? Ar protas gali kada nors atitikti gyvenimą? Kitaip sakant: *ar tiesa gali būti visiškai tiesa?* Į šitą klausimą esame priversti atsakyti neigiamai. Jau buvo minėta, kad tiesa yra proto atitikimas daiktą ir kad protas visos gyvenimo pilnatvės suimti negali, nes dalis gyvenimo yra irracionalinė, esanti už proto ribų. Tuo pačiu protas niekados negali visiškai gyvenimo atitikti. Proto ir gyvenimo santykis niekados negali būti visiška tiesa. Kiekvienas mūsų sprendimas, kiek jis liečia gyvenimą, yra netiesa, nes jis neša savimi tiktai racionalinę gyvenimo dalį ir todėl neturi esminės žymės, dėl kurios jis galėtų vadintis tiesa. Spręsdami apie gyvenimą, mes visados klystame. Jeigu tad gyvenimą griauna netiesa, tai šitokia netiesa yra kiekvienas mūsų žodis, kiekvienas mūsų sakinys, kiekviena mūsų pažiūra. Tiesos gyvenimo atžvilgiu mes niekur neturime. Gyvenimo atžvilgiu „omnis homo mendax“.

Čia mes vėl įsipainiojame į neišbrendamą klampynę. Netiesa griauna gyvenimą. Kiekvienas mūsų sprendimas apie gyvenimą yra netiesa. Ir vis dėlto mes turime apie jį spręsti. Mes turime šituo sprendimu gyvenimą išmatuoti. Kitaip sakant, mes turime netiesą sakyti ir šitą netiesą vykdyti, tuo būdu gyvenimą griauti, nes kitokio kelio mes nežinome. Tikros ir pilnutinės tiesos gyvenimo atžvilgiu mes prieiti negalime, nes negalime jo gelmių protu suvokti ir savokomis išreikšti. Mūsų pasigamintos tiesos tikrumoje yra netiesos. Jos vykdomos griauna gyvenimą ir žudo jo gyvybinius pavidalus. Tuo būdu tiesos ir gyvenimo priešginybė ne tik neišsisprendžia, bet pakyla ligi tragiškos įtampos, nes pasidaro savotiška būtinybė.

Šiuo atžvilgiu Grušo drama patarnauja mums kaip išganingas nušvietimas. Karolio tiesa yra jau visai kitokio pobūdžio, negu Hjalmaro. Hjalmaro tiesa, kaip matėme, yra abstrakti pliko fakto išraiška, neturinti savyje šito fakto gyvybės ir todėl esmėje netiesa. Tuo tarpu Karolio tiesa yra ne fakto, bet sąžinės apsisprendimo išraiška. Karolio tiesa yra atremta į tėvo žodžius: „Mano sūnus galės būti liudininku prieš mane, jei nesilaikysiu žodžio“. Senis Budrys, imdamas iš Kybarto garantijos vekselius, pažadėjo jų nenaudoti ir, šiam pažadui patvirtinti, pasikvietė Karolį liudytoju. Aukščiau minėtais žodžiais jis

įpareigojo save ir sykiu savo sūnų pažado laikytis. Karolis teisme, tėvui pažadą sulaužius, atsikreipia prieš tėvą kaip tik dėl paties tėvo įpareigojimo: „Mano sūnus galės būti liudininku prieš mane . . .“ Todėl Karolio tiesa yra ta pati ir jam ir jo tėvui. Ji yra abišališka ir vienodai įpareigojanti. Ji nėra dviprasmė, kaip Hjalmaro: viena jam ir Ekkdaliui, o visai kita Ginai. Ji yra vienaprasmė: tai, ką sako Karolis, *privalo* sakyti ir jo tėvas. Karolio tiesa išreiškia viską, ką žino ir jo tėvas. Ji nėra racionalinis gyvenimo sumechaninimas ir tik jo dalies suėmimas, kaip Hjalmaro atveju. Ji nepalieka nieko už savęs. Tėvo ir Karolio sąžinės ankstyvesnį apsisprendimą ji suima visoje jo pilnumoje ir jį išreiškia. Todėl Karolio tiesa atitinka tikrovę ir yra tikra bei pilnutinė tiesa. Jeigu senis Budrys tikėjosi, kad Karolis, kaip sūnus, teisme prieš jį neatsisuks, tai čia jau buvo netiesa. Budrys norėjo Kybartą apgauti. Karolį jis pasikvietė liudytoju dėl to, kad šita apgavystė sklandžiau praeitų. Tačiau, įpareigojęs savo sūnų liudyti prieš jį pažado sulaužymo atveju, jis nepastebėjo, kad tuo būdu jis užsidarė sau kelią ateities priekaištams, jeigu Karolis iš tikro išeis prieš jį. Todėl priekaištingas jo paklausimas „Tėvo išdavimas irgi tiesa?“ Karoliui neturi jokio pagrindo, nes jis pats anksčiau buvo sutikęs su šitokiu „išdavimu“ ir save įpareigojęs su juo sutikti. Karolio pasiryžimas eiti tiesos keliu nėra Hjalmaro entuziazmas, bet sąžinės įsipareigojimo vykdymas. Be abejo, jis sugriauna Budrio gyvenimą. Tačiau kadangi šitas gyvenimas buvo pastatytas ant klastos ir melo, todėl nenuostabu, kad tiesos akivaizdoje jisai griūva. Jis turėjo griūti kiekvienu atveju, nes senis Budrys buvo nusikaltęs savo sąžinei, nesilaikydams Kybartui duoto pažado.

Vis dėlto galų gale Budrio žlugimas yra jo laimėjimas, nes jis išeina išvaduotas iš klastos ir išskaistintas. Mirties momentą jis supranta pirmykštį tiesos įpareigojimą ir todėl sūnui atleidžia. Jam pasidaro aišku, kad tai, ką teisme pasakė jo sūnus, jis privalėjo pasakyti ir pats. Ta pati sąžinės įsipareigojimo tiesa saistė ir jį ir jo sūnų. Sūnus sąžinės balso paklausė ir pasakė tiesą. Tėvas šitą balsą paneigė ir melavo. Tačiau dėl šio melo sąžinės įsipareigojimas nežlugo. Jis stovėjo prieš Budrio akis, kaip nuolatinis reikalavimas, ir jam Budrys mirties momentą atidarė savo širdį. Mirtyje Budrys įvykdė tai, ką jis turėjo įvykdyti teismo salėje. Todėl Karolis, laikydamasis tiesos, laimėjo, nors šitas laimėjimas ir atėjo per fizinę jo tėvo mirtį. Hjalmaras tuo tarpu pralaimėjo Iš Karolio tiesos išaugo aukštesnis gyvenimas tėvo susipratime ir paklusime savai sąžinei. Iš Hjalmaro tiesos išdygo tik plika paprasta kasdienybė be meilės ir be džiaugsmo. Hjalmaro nepasisekimo priežastį mes jau žinome: jo tiesa buvo tikrumoje netiesa, apsisupusi tiesos šydu. Jo tiesos gyvenimas negalėjo pakelti ir todėl sugriuvo. Tuo tarpu Karolio tiesa įsikūnijo gyvenime ir nušvietė senio Budrio vidų. Kodėl taip įvyko? Kodėl Karolio tiesa buvo tikra tiesa ir todėl statanti, nepaisant, kad gyvenimo atžvilgiu, kaip sakėme, tikros ir pilnutinės tiesos niekados neturime?

(Tęsinys 218 puslapy.)

J. Aistis

Vai nedvelk

Vai nedvelk, nedvelk, vėjeli,
Vyšnių žiede vai nešelk,
Tu nukrėsdamas žiedelį
Mano džiaugsmo neprikelk . . .

Vai nejudinki lapelių —
Te šis vakaras kvapnus,
Kaip aukas, į dangų kelia
Mano džiaugsmą ir sapnus . . .

Te balta, šalta, bejausmė
Nusišypso pilnatis —
Teužmiega mano džiaugsmas,
Teužmiega ir naktis.

Marianopolis, 7. 3. 46.

Amžių giesmė

Pamindamas akimirksnį ir nūdienos
Vargus ir rūpesčius, kur užmaršty paskęsta,
Žvelgiu į tolius amžinybės balsganos
Kur praeitis ir ateitis apreibę gęsta . . .

Ir aš matau, kaip tautos gimsta ir kaip jos,
Tarsi naujagimiai, išvydę šviesą miršta;
Matau, kuri vėl džiaugsis ir kuri dejuos,
Smarkaudama užmiršusi likimo pirštą . . .

Ir aš tave matau, o Lietuva brangi,
Numintą kojų svetimų ir tavo kančią;
Matau, kaip tu ateisiančiais laikais žengi
Laisva, didinga ir be sielvarto, be pančių . . .

Ir amžiams bėgant akyse aš pamąstau:
Nelemtą nulėmė Praamžius tau likimą . . .
O kas nuims vergijos pančius tau? Kas tau
Nuims žiaurių laikų uždėtą prakeikimą? . . .

Bet amžiai bėga, ir bėga kruvini,
Draskydami senas žaizdas naujas tau veria . . .
Tu ateities svajų troškimais gyveni,
Nors amžiai spaudžia ašaras ir kraują geria . .

O tėviške, tu šiandie pažeista labai
Giliai tau įsmeigto į širdį kalavijo,
Bet aš matau, kaip dūžta nūdienos stabai
Ir kaip į dulkes byra pikto viešpatijos . . .

Nematė amžiai dar tavęs taip užmirštos,
Nelaimių prislėgtos, išniekintos beteisės . . .
Bet atėjai iš amžių ūkanos tirštos
Ir į rytojaus šviesų amžių rūką eisi . . .

Atlantas, 1946. 1. 12.

TIESOS IR GYVENIMO...

(Tąsa iš 217 puslapio)

4.

Kalbėdami apie Hjalmro tiesą, pavadinome ją *abstrakčia*. Karolio tiesą galime pavadinti *gyvenimiška*. Hjalmars savo tiesą ryžtasi pritaikyti Ekkdalio ir Ginos šeimyniniam gyvenimui. Tačiau jis paėmė ją ne iš šito gyvenimo. Jis ją susikūrė abstrakčiu refleksijos keliu, pasinaudodamas savo ir Ekkdalio tėvo pasakojimais. Hjalmaro tiesa kilo ne iš gyvenimo, bet *iš proto*. Todėl ji, kaip racionalinis padaras, ir stovi šalia gyvenimo, nesuimdama į save jo visumos ir būdama jam abstrakti. Tuo tarpu Karolio tiesa yra kilusi jau iš visai kitokio šaltinio. Karolis apie tėvo pažadą Kybartui sužinojo ne iš šalies, ne abstrakčiu būdu, bet pats jame dalyvavo ir net buvo įpareigotas žiūrėti, kad šitas pažadas būtų tęsimas. Todėl atsisukęs prieš tėvą bylos metu, jis pritaikė gyvenimui ne abstrakčią tiesą, ne jam svetimą, atėjusią iš viršaus idėjos ar sąvokos pavidalu, bet kilusią iš to paties gyvenimo. *Karolio tiesa yra ne kas kita, kaip reikalavimas, kad žmogus ir jo gyvenimas būtų ištikimas pats sau, kad jis būtų išmatuotas savo paties matu.* Karolis šitą matą įgijo iš gyvenimo ir ryžosi, šitam gyvenimui pradėjus eiti kreivu keliu, jį atitiesti pagal jo paties matą. Karolio tiesa nebuvo gyvenimui išviršinė, nes ji buvo laimėta iš paties šito gyvenimo. Ji buvo gyvenimo prabilimas pačia giliausia savo esme. Ne Karolio pasiryžimas ir ištesėjimas buvo abstraktus, fantastinis idealizmas, bet senio Budrio klasta buvo refleksijos padaras, todėl racionalinė ir konkrečiam gyvenimui svetima. Budrio klastos nežinojo nei Kybartas nei Karolis, nes ji buvo paslėpta jo prote. Todel tikrumoje abstrakčiai elgėsi ne Karolis, bet jo tėvas. Tai jis norėjo gyvenimą išmatuoti ne paties gyvenimo, bet savo susikurtu racionaliniu matu. Tai jis norėjo gyvenimą /pažadą Kybarto ir Karolio akivaizdoje/ nukreipti nuo ištikimybės sau pačiam. Budrio sumanymas buvo abstraktus ir todėl sudužo į gyvenmišką Karolio tiesą.

Gyvenimiška tiesa yra tokia, kuri iš gyvenimo kyla ir į *tą patį* gyvenimą grįžta. Būdama iš gyvenimo kilusi, ji neša savimi šitą gyvenimą jo visumoje su racionaliniais ir iracionaliniais jo pradais. Protas gyvenimiškos tiesos negali tiksliai formuluoti, negali jos visos suvokti, nes ji yra ištikimas gyvenimo atvaizdas. Gyvenimiška tiesa yra gyva todėl stovi aukščiau už protą. Ji yra pats gyvenimas, tik imamas išvidine savo puse, todėl protui prieinama tik iš dalies. Kai Karolis teisme klausia: „Kuo gi skiriasi Koperniko tiesa nuo teismo liudytojo tiesos?“, tai šitas paklausimas jau yra refleksijos padaras. Jis yra racionalinis palyginimas dviejų tiesų kurios iš tikro skiriasi. Koperniko tiesa yra abstrakti formulė, išvesta iš gamtos dėsnių. Tuo tarpu gamta, dalinama iš proto, pasidalina be liekanos. Protas gali gamtą suvokti visą, nes joje iracionalinės tamsios pusės nėra. Ji visa ligi gelmių yra dėsninga ir sąryšinga. Kartais protas *dar* nesuvokia šitų dėsnių visumos. Tačiau jis gali ramiai laukti ir ramiai tyrinėti, nes žino, kad gamtoje niekas nepasikeis, kad ji visados eis tuo pačiu keliu, kuriuo yra ėjusi nuo savo pradžios. Todėl iš gamtos gauta tiesa visados išreiškia gamtą tiksliai. Tai, kas gamtoje yra realių jėgų ir daiktų pavidalu, protas paverčia formule. Šita formulė yra tiesa, tačiau tai yra *abstrakti* tiesa. Gamtai ji tinka, nes gamta ligi savo esmės yra racionalinė. Tuo tarpu teismo liudytojo tiesa yra žmogiškosios egzistencijos balsas. Kai liudytojas teismo salėje prisiekia sakyti tiesą, tikrumoje jis prisiekia klausyti šito balso, vadinasi, išreikšti gyvenimą tokį, koks jis buvo. Jis nenori šitam gyvenimui uždėti savo paties proto formulės, bet tik žodiškai pasakyti tai, ką pats gyvenimas yra įvykdęs. Todėl teismo liudytojo tiesa visados yra gyvenimiška. Bet kaip tik dėl to ir neišreiškiama tiksliai. Tai yra daugiau sąžinės reikalavimas, kuris stipriai jaučiamas ir pergyvenamas, bet sunkiai išreiškiamas. Karolis jautė šitą reikalavimą savo širdyje ir jo paklausė. Bet kai jam teisme buvo pastatytas klausimas „kas tamstą privertė liudyti prieš tėvą?“, jis nemokėjo tiksliai paaiškinti. Jis išdėstė tiesos reikšmę gyvenime, jos iškilimą aukščiau už žmonių asmeninius interesus, bet į patį klausimą neatsakė. Nemokėjo jis viso to išaiškinti nė pačiam tėvui. Jo žodžiai „jei aš suklupau — aš suklupau prieš tiesą“, kaip tik ir atskleidžia gyvenimiškos tiesos nesuvokiamumą. Karolis jautė šitos tiesos įpareigojantį pobudį, bet savo protu negalėjo jo formuluoti. Gyvenimiška tiesa nepasiduoda protui visiškai, kaip abstrakti tiesa arba gamtinė formulė. Bet kaip tik dėl to ji gyvenimą išreiškia ir jį savimi neša.

Čia ir glūdi josios susiderinimas su gyvenimu ir statomoji josios galia. Gyvenimiška tiesa, nebūdama proto padaras, proto suvokiama tik iš dalies, yra paties gyvenimo principas, paties gyvenimo išvidinė esmė ir jo siela. Todėl kai ji grįžta į gyvenimą, kai ji gyvenime yra vykdoma, ji gyvenimo ne tik negriauna, bet jį atitiesia ir iš naujo pastato. Ji įsikūnija žlungančiuose gyvenimo pavidaluose, kaip nauja jo jėga, kaip atgaivinąs principas. Tarp jos ir gyvenimo priešginybės nėra, nes ji pati yra gyvenimas. Yra priešginybė tik tarp jos ir proto iškreiptų gyvenimo pavidalų. Protas gyvenimą iškreipia pagal savo abstrakčias netiesas ,nes *gyvenimiškos netiesos nėra ir negali būti*. Netiesa visados yra proto padaras. Protas tad savo abstrakčia netiesa, taikoma gyvenimui, pradeda šitą gyvenimą iškreipti ir jį gadinti. Tada ateina gyvenimiška tiesa ir jį atstato į pirmykštį pavidalą. Gyvenimiška tiesa įvykdo tai, ko pats gyvenimas giliausia savo esme reikalauja. Gyvenimiškoje tiesoje įsikūnija paties gyvenimo lūkesčiai. Karolis laimėjo kaip tik dėl to, kad jo tiesa buvo gyvenimiška, kad jis ryžosi vykdyti tai, ko tikrumoje ir pats senis Budrys ilgėjosi. Budrio psichologijoje jausti, kad jis nėra patenkintas savo elgesiu, kad jis beveik ryžtasi žemę Kybartui grąžinti, vadinasi, pasilikti ištikimas savo pažadui. Tik senė Budrio motina, tasai įsikūnijęs gobšumas, sutrukdo Budriui atitiesti savo klaidą. Tačiau jis ją atitiesia mirties momentą. Nėra jokios abejonės, kad Budrys savo gelmėse pripažino, kad Karolio elgesio teisingumą. Jis tik iš viršaus norėjo būti teisus ir todėl šaukėsi Karolio, kaip sūnaus, jausmų. Kitaip sakant, Budrys ilgėjosi Karolio liudijimo, ir Karolis teisme įvykdė tai, ko Budrys laukė ir ką savo esme pripažino teisinga. Karolio tiesoje įvyko gyvenimo reikalavimų patenkinimas. Todėl iš šitos tiesos gyvenimas išėjo išskaistintas ir perkeistas pagal išvidinę savo esmę, kuri visados yra tiesa ir tikrovė.

Hjalmaras tuo tarpu pralaimėjo kaip tik dėl to, kad jo tiesa buvo abstrakti. Abstrakti tiesa, realizuojama gyvenime, veikia, kaip svetimas fermentas: jis šitą gyvenimą susprogdina. Abstrakti tiesa yra ne gyvenimo, bet proto reikalavimų balsas. Tačiau kadangi proto balsas niekados negali išreikšti gyvenimo lūkesčių, todėl šitas balsas visados šaukia dykumoje. O jeigu jis užsispiria apsireikšti gyvenime, jis apsireiškia tiktai per gyvenimo griuvėsius. Proto balsas yra per daug nešvelnus, kad gyvenimas — tasai trapus padaras — galėtų jį pakelti. Proto balsas yra lyg tie Izraelio kunigų trimitai, kurie sugriovė Jericho sienas. Hjalmaras yra toksai proto trimitininkas, be atodairos pučiąs savo instrumentą ir todėl griaunąs gyvenimą. Karolis laimi dėl to, kad jis stovi ant gyvenimo esmės, apsireiškiančios sąžinės balsu; Hjalmaras pralaimi dėl to, kad jis stovi ant proto prigimties, apsireiškiančios abstraktine formule.

Pirmykštis tad mūsų klausimas susiveda, kaip matome, į *gyvenimo ir proto priešginybę*. Kad tarp gyvenimo ir proto priešginybės iš tikro esama, to neigti negalima. Tai mes esame kiekvienas patyrę ir pergyvenę. Protas yra tik viena žmogiškosios būtybės galia, tik pažinimo įrankis ir tai tik abstraktinio pažinimo. Tuo tarpu žmogus neišsisemia tiktai vienu abstraktiniu pažinimu. Žmogaus būtybėje esama daugybės dar kitokių funkcijų ir galių ir priemonių, kurių veikimas sukuria labai komplikuotą gyvenimą. Pažinimas ir tuo pačiu proto veikimas šitame gyvenime sudaro tik smulkią dalelę. Norėti tad žmogaus gyvenimą išsemti proto funkcija reiškia nepateisinamai jį susiaurinti. Gyvenimas nesiduoda išmatuojamas tiktai pažinimu. Protas stovi priešais gyvenimą, kaip jo priešginybė. Todėl ir tiesa, kai ji kyla iš proto, turi priešginiškų gyvenimui bruožų ir gyvenimą griauna. Abstrakčios tiesos, tiesos, kaip racionalinio protinio padaro, gyvenimas nepajėgia pakelti. Ibseno „Laukinė antis“ tuo būdu virsta gyvenimo ir proto konflikto drama. Pats Ibsenas, būdamas savo pasaulėžiūroje skeptikas, mėgino savo veikale parodyti, kad tiesa negali būti rodiklė gyvenimo kelyje, kad gyvenimas, pastatytas ant melo, dažnai būna laimingesnis, negu pastatytas ant tiesos. Todėl jis ir leido Hjalmaro pastangoms sudužti į pilką kasdienybę. Tačiau savo skepticizme jis nepastebėjo, kad jis pasirinko *abstrakčią tiesą*, kuri esmėje yra *netiesa* ir todėl Ibseno racionalinio sumanymo ne tik neirodo, bet jį net sugriauna. Vis dėlto būdamas menininkas, Ibsenas savo kūrybine intuicija nuėjo žymiai toliau, negu siekė jo noras parodyti tiesos reliatyvumą. Savo dramoje jis atvaizdavo proto ir gyveni-

ANTANAS VAIČIULAITIS

ELENUTĖS NUODĖMĖ

Mažoji Elenutė užsilipo ant kėdės ties veidrodžiu ir rūpestingai taisėsi baltą apikaklę, taip iškrakmolytą, kad net braškėjo. Pasiseilinus delnuką, ji dar sulygino plaukų kuokštelį ties kairiuoju smilkiniu ir palengvėjusia širduke nušoko ant grindų.

Atsisėdusi už stalo, kur gulėjo jos maldaknygė su rūtų šakele tarp lapų, Elenutė užlenkė smilių pirštą ir, primerkusi rudas akis, skaitė savo nuodėmes:

— Neklausiau mamos, kai liepė duris uždaryti... Mušiau katiną rainių...

Čia mergaitė užlenkė antrą pirštą. Paskui, ties trečiu užlenktu pirštu, ji susimąstė, kraipė galvutę ir vis žiūrėjo į lubas. Rudos jos akys prisimerkė, ir ji iš tikrųjų sunkią mįslę sprendė, kad net apatinę lūpikę prikando.

Ji vis žiūrėjo į lubas ir kartojo:

— Senė Zelmonienė... senė Zelmonienė...

Galop Elenutė neištvėrė ir nuėjo į virtuvę.

— Mamyte, — tarė ji, — ar turiu pasisakyti, kad senei Zelmonienei liežuvį parodžiau...

— Taip, — atsakė mama.

— Bet toji žydė manęs nematė...

— Vis tiek, Elenutė, vis tiek... Beje, ar lauki dėdės?

— Katro dėdės?

Tai buvo svarbus klausimas, nes Elenutė turėjo du dėdes. Dėdė Siaurusaitis buvo jau apysenis, su pražilusia barzda, ir sveikindamosi mergaitę visados turėdavo jį pabučiuoti į tą barzdą, kuri buvo aštri ir dūrė, kaip adatos. Mažajai labai patiko dėdė Siaurusaitis, nes kiekvieną kartą jai palikdavo po litą ir nusivesdavo į kiną, bet visas jos kūnas pagaugais nueidavo, kada reikėdavo tą duriančią barzdą bučiuoti: taip šiurpu, lyg į šaltą vandenį įlįstum!

— Dėdė Antanas, — paaiškino mama.

Elenutė suplojo delnais:

— Kaip gerai, kaip gerai! — šaukė ji iš džiaugsmo.

Dėdė Antanas buvo nepanašus į dėdę: visai dar jaunas, be bárzdos ir be ūsų, ir išdykęs. Atvažiavęs jis mokydavo Elenutę šokti, abu jie dainuodavo ir rėkdavo, kaip iš galvos išėję, ir visi namai skambėdavo nuo juodviejų balso.

— Kada atvažiuoja? — paklausė Elenutė, jau visai užsimiršusi žydę Zelmonienę.

— Jisai jau čia. Ką tik iš miesto skambino ir žadėjo netrukus užsukti. Na, bet dabar tu eik prie savo darbo...

Elenutė grįžo atgal prie stalo, užsikniaubė ant lango ir ėmė laukti dėdės. Ji tikrai žinojo, kad pamatys jį iš tolo, raudoną nuo vėjo, su nusmukusia ant ausies skrybėle ir atsilapojusiu apsiaustu.

Taip bestebėdama, mergaitė pirmiausia išvydo du vaikučius, kurie buvo toki mažyčiai, jog ėjo susikabinę, kad negriūtų. Abu jie buvo šviesiai garbiniuotais plaukais ir dailūs, kaip lėlės. Priėję telegrafo stulpą, tie vaikučiai atsirėmė ir juokėsi: linksma buvo jiems, kad taip stipriai ant kojų laikosi. Pailsėję juodu vėl susikabino ir netvirtais žingsneliais, truputį pasitūpčiodami, keliavo tolyn, o vėjas sklaistė šviesius jų garbinius. Po to pasirodė teta Žarkuvienė su žąsia po pažastim. Žąsis beveik linksmai girksėjo ir nežinojo, kad ją papiaus. Čia Elenutė krūptelėjo, nes ji labai bijojo, kada piaudavo antį, vištą, kurkiną arba daržininkas Vaitkevičius skersdavo savo penimį meitėlį.

Dabar pasirodė katinas rainius, kuris atlipo tvoromis, užrietęs uodegą, pabėgėjo galiuką gatve ir užsikorė kopėčiomis ant banko direktoriaus Spurgučio stogo. Galop iš už kampo išlindo labai senas žydas. Jis buvo toks senas, kad kreteno, kiekvieną žingsnį lazdele apgrabaliodamas, lyg būtų aklas, ir kas minutė ilsėjosi.

Kai jis buvo ties langu, Elenutė matė visas jo veido raukšles, kurios buvo tokios gilios, kaip įpiautos, ir dar matė, kaip nuo vėjo per jo žandus ir barzdą varvėjo dvi didelės ašaros, nei rasos lašai rytą nuo žolės.

Dar žydui nenutreplenus už kertės, trinksėdamas, kad net stiklai tirtėjo, prabildėjo vežimas, prikrautas geležinių virbų. Ratai taip trenkė per bruką, kad net mergaitei ausyse spengė. Dėl to ji nė neišgirdo, kaip kambario durys girkštelėjo ir kaip kažkas selino prie jos.

---

mo konfliktą. „Laukinės anties" simbolizmas kaip tik ir yra gyvenimo iracionalumo išraiška. Šalia Hjalmaro racionalinių pastangų dramoje vyksta ištisa eilė simbolinių veiksmų, kurių mes protu negalime suvokti, tačiau kurie kaip tik parodo gyvenimo vyksmo pilnatvę ir sykiu atskleidžia Hjalmaro pasiryžimo blankumą ir net naivumą. Protas čia pasirodo tik menka priemonė visame turtingame ir įvairiame gyvenime. Šiuo atžvilgiu „Laukinė antis" yra didelio meno kūrinys. Iš jo mes patiriame, kad abstraktaus proto su savo abstrakčiomis tiesomis įsikišimas į gyvenimo eigą iš tikro ją iškreipia ir suardo. Gyvenimo ir proto priešginybė atsistoja prieš mūsų akis visu ryškumu. „Laukinės anties" konfliktas siekia ligi pačių metafizinių žmogiškosios egzistencijos gelmių.

Grušo drama „Tėvas" tokio konflikto savyje neturi. Proto ir gyvenimo priešginybės joje nėra. Tai yra greičiau gyvenimo tapatybės drama. Konfliktas tarp Karolio ir jo tėvo yra tiktai išviršinis. Jis nesiekia pačių žmogaus gelmių, o tuo labiau jis neina ligi egzistencijos esmės. Kadangi Karolio tiesa yra gyvenimiška, kilusi iš to paties gyvenimo, bendro jam ir jo tėvui, todėl ji yra sykiu reikalaujantis balsas ir Karoliui ir tėvui. Jeigu tėvas kurį laiką šito balso neklauso, tai tikrumoje čia konfliktas kyla ne tarp jo ir Karolio, bet tarp tėvo elgesio praktikoje ir jo paties sąžinės balso. „Tėvas" yra moralinė drama. Tai yra kasdieninių dorinių nukrypimų drama, kurie labai dažnai išsisprendžia teigiamai, kai žmogus patenka į sunkesnes situacijas, o ypatingai kai tokiam žmogui tenka pergyventi mirtį. Todėl nors pradžioje ir sakėme, kad Grušas, kaip ir Ibsenas, rodo gyvenimo griuvimą tiesos įtakoje, tai išanalizavus pasirodė, kad gyvenimo griuvimas Grušo „Tėve" turi visai kitokios prasmės, negu Ibseno „Laukinėje antyje"; kad tikrumoje gyvenimas čia ne griūva, bet atsistato; kad tiesos ir gyvenimo priešginybės čia nėra, nes Grušo tiesa nėra abstrakti, bet gyvenimiška. Grušas nėra skeptikas, kaip Ibsenas. Todėl jis ir tiesą paėmė giliausia josios prasme, o ne paviršutiniu jos pavidalu. Ibseno tiesa yra proto formulė. Grušo tiesa yra gyvenimo esmės balsas. Nepripuolamai todėl ir šitos tiesos reiškėjai abiejose dramose yra kitoki. Hjalmaras yra filosofuojąs idealistas, kuris vaduojasi protu ir todėl suvokia daugiau tiesos paviršių arba abstraktinę racionalinę jos formą. Karolis yra muzikas; vadinasi, menininkas, kuris žvelgia daugiau į gyvenimo gelmes ir kuriam rūpi tiesos turinys, kaip šio gyvenimo gelmių išraiška. Todėl ir abiejų dramų išsimezgimas yra kitoks. „Laukinės anties" konfliktas neišsisprendžia, nes jis glūdi metafizinėje žmogaus buvimo sąrangoje. Prie dukters lavono Gina ir Ekkdalis paregi savo gyvenimo trapumą, o Hjalmaras, tasai tiesos šauklys, savo abstrakčios tiesos nevaisingumą ir net kenksmingumą. Norėdamas nužudyti laukinę antį, kaip irracionalinės gyvenimo pusės simbolį, jis nužudo mergaitę ir tuo būdu pralaimi savo kovą. Gyvenimo ir proto priešginybė dramos pabaigoje atsiveria visu savo tragiškumu. „Tėvo" konfliktas pasibaigia iš esmės, nes jis buvo moralinis ir todėl mirties momentą išsisprendė ligi pat savo gelmių. Prie senio Budrio lavono Karolis regi savo laimėjimą, kurį jam davė gyvenimiškos tiesos vykdymas šita tiesa išlaikė jį savo pasiryžime, išlaikė jo ištikimybę sau pačiam ir sykiu grąžino jam tėvą. Fizinis tėvo išsiskyrimas iš šio pasaulio čia neturi jokios reikšmės. Čia svarbu išvidinis tėvo persilaužimas. Ar po to jis dar gyvens ar mirs, yra visiškai vistiek, nes kiekvienu atveju drama turi baigtis, kadangi konflikto jau nebėra.

Šitos dvi dramos kaip, tik ir parodo, kame glūdi tiesos ir gyvenimo priešginybė. Iš jų mes suvokiame, kad *šitoji priešginybė glūdi tiesos kilmėje ir jos formoje.* Kai tiesa kyla iš proto ir kai ji turi abstrakčią racionalinę formą, ji yra gyvenimui priešinga ir jį griauna. Tačiau kai tiesa kyla iš gyvenimo ir turi sąžinės balso formą, ji gyvenimą atitinka ir jį stato. Ibsenas ima tiesą pirmąja prasme. Todėl jo drama eina ligi gyvenimo ir proto metafizinės priešginybės. Grušas ima tiesa antrąja prasme. Todėl jo drama eina ligi visiško susitaikymo su savo sąžine. Iš „Laukinės anties" prabyla metafizinė, iš „Tėvo" moralinė žmogaus tragika, lydinti jį egzistencijos kelyje.

Ji taip nusigando, kad net riktelti nepajėgė, kai stiprios rankos pagriebė ją į glėbį ir pradėjo bučiuoti. Vis dar neatsikvošėjusią, dėdė Antanas pastatė ją ant kėdės ir prabilo:

— Kokia tu graži, Elenute! Ajajai!

Ji nieko neatsakė ir buvo apstulbusi. Kai jau atitoko, jai visai nebuvo linksma. Ji buvo maniusi dėdę iš tolo pamatyti ir išbėgus pasitikti, o antra vertus, — kam jisai mažytę taip apstulbino!

Ji žiūrėjo savo rudomis, didelėmis akimis į svečią ir nieko nesakė. Jisai glostė jos plaukus, paplojo per petukus ir paklausė:

— Argi būtum išsigandus, tu mano sesērėle?

Mergaitė pajuto lyg gėdą, kad štai ėmė ir išsigando. Atsidūsėjusi ji tarė:

— Pro kur tu atėjai, dėde, kad aš tavęs nemačiau?

— Pro šonines duris, Elenute.

— Aš tavęs čia jau seniai laukiau.

Ir jos balsas vėl suskambėjo nelaimingas ir palaužtas.

— Nenusimink, Elenute. Aš tau ir lauktuvių atvežiau...

Mergaitė pagyvėjus apsidairė po kambarį, dirstelėjo į dėdės kišenius ir, nieko nepamačius, paklausė:

— Tai kur?

— Viską rasim pas mamą...

Elenutė optelėjo ant grindų, tiesiai į dėdės rankas. Juodu nuėjo į virtuvę, kur mama jau kelinta diena ruošėsi šventėms, vis ką nors maišydama, minkydama, ar čirškindama. Dabar ji plakė dubenyje kiaušinius ir, čeptelėjus liežuviu, pasakė:

— Vai, kad žinotum, ką gavai, dukrele!...

Bet mergaitė po dėdės apsiaustu kampe jau pamatė pūpsant dėžę ir tuoj prišoko prie jos, šaukdama:

— Žinau, žinau!...

Jai ir vėl pasidarė ir šviesu, ir linksma, ir taip gera, kaip esti gera ir giedru vasarą, kada nuo dangaus nuslenka žaibavęs ir griaudęs debesis. Krykšdama ji grįžo prie dėdės, nučiupo jį už rankovės, straksėjo ir džiaugės.

— Ar patinka? — paklausė mama.

Užuot atsakiusi, Elenutė pasidėjo dėžę ant stalo ir gėrėjosi. Ir buvo kuo! Pati dėžė buvo švelni, kai ją pirštu vedei, tartum šilkinė, perjuosta plačiu, raudonu kaspinu su išsipūtusiu mazgu, lyg dvi zuikučio ausys. Kiekvienoj kertėj žėrėjo po auksinį dobilą, o viduryje buvo pintinė, pilna mėlynų žibučių, kurios buvo tokios gyvos, jog maža ko betrūko, kad kvepėtų. Pro antvožo kraštus karojo balti ir toki smulkučiai popieriniai mezginėliai, kad net baisu buvo juos palytėti: ims ir sutrupės! Prie visos tos grožybės prisidėjo skanus, koserę kutenantis kvapsnis, kai tik iš arti pauostydavai.

Mergaitė dar sykį pakvėpino dėžutę ir pakratė spėliodama, kas joje galėtų būti.

— Dėde, — tarė Elenutė, — ar nepasakytum, kas ten yra: saldainiai ar pyragaičiai?

— Sesele, pati sužinosi, kai valgysi. O dabar dėdei butuką. Aš turiu eiti...

— Ar jau išeini?...

— Vakare grįšiu... O dabar...

Ir jis atsitūpęs pakreipė žandą. Elenutė pabučiavo, ir dėdei taip patiko, kad jisai net užsimerkė ir pasakė „ach!".

— O kur eini? — dar neatleido Elenutė.

— Na, nebijok, nepražūsiu, ir vakare grįšiu, — norėjo išsisukti dėdė.

Bet mergaitė tarė:

— Nesakyk, nesakyk, dėde, o aš vistiek žinau, kad pas Sliesoraičių Miliutę...

— Elenute! — subarė mama.

Dėdė nuraudo, apsisuko ant kulnies ir sušvilpęs užsimetė apsiaustą. O mergaitė, mamos užniūkta, nepasidavė ir stovėjo tiesi, rudas akutes išpūtusi ir dėžę su raudonu kaspinu prie krūtinės drūčiai prispaudusi: juk ji žinojosi teisybę sakanti! Be to, jai gailestis gnybtelėjo širdį, nes štai dėdė Antanas ją vėl palieka. Prieš išeidamas jisai dar atsisuko į Elenutę ir paplojo delnais per abu žandukus. Švilpiniuodamas jis dingo už durų.

— A, vaikeli, man net gėda dėl tavęs, — atsiliepė mama.

— Bet dėdė juk nesupyko, — tarė mažoji. — Ir aš tikrai žinau...

— Gana, kad žinai...

— Mama, kodėl jis pas tą Miliutę eina?...

Mama nusijuokė ir atsakė:

— Matyt, ji jam daili.

— Ogi, mama, jis man sakė, kad ir aš daili, — visai negalvodama atsiliepė Elenutė ir patraukė kaspiną.

— Ak, tu šarka!

Mama visados ją apšaukdavo ar šarka, ar ožkute, kai būdavo nepikta ir nežinodavo ką atsakyti, o supykus pakoliodavo pelėda arba meška.

Jau mama buvo besėdanti plakti kiaušinių, kai pamatė, kad jos dukra braškina popierą žiūrėdama, ko ten dėžė prikrauta.

— Nagi, Elenute, nė valandėlės neiškenti! — pastebėjo mama. — Verčiau duok man. Aš padėsiu, kad per Velykas turėtum.

Mergaitė skubiai įsikišo vieną pyragaitį į burną — nebuvo ko gaišti, ligi mama atims ir užrakins! Pyragaitis buvo toks purus ir trapus, kad kaip sniegas išsileido ir visą gomurį pakuteno cinamono kvepėjimu. Ryti gi visai nereikėjo, — tik toks neišpasakytas saldumas nuslydo žemyn gerklaite, ir viskas buvo baigta.

— Perrišk kaspinu, o aš padėsiu, — tarė mama.

Elenutė atsiduso ir nesiginčijo, nes šiandien norėjo būti gera. Perrišusi ji paglostė kaspiną, paglostė dobilus kertėse ir žibuokles.

— Tai padėkit, — pasakė ji.

Ir pasiaukodama atkišo dėžę mamai, kuri, nuėjusi į kitą kambarį, užrakino pyragaičius siuvamosios mašinos stalčiuj.

Viena likusi, Elenutė grįžo prie to paties lango, kur pirmai laukė. Buvo dar anksti eiti į bažnyčią. Mergaitė, užlenkdama pirštukus vieną po kito, iš naujo perskaitė savo kaltes ir prie jų pridėjo vieną šviežią: mokykloj kartą nusirašė aritmetikos uždavinį iš Lukšių Juozuko sąsiuvinio. Tai dar būtų ne kažin koks nusižengimas, bet negražu buvo, kada mokytoja pagyrė Elenutę už taip gražiai išspręstą uždavinį ir net pastatė ją pavyzdžiu visai klasei.

Elenutė vėl parymo lange. Vidury gatvės straksėjo du žvirbliai. Juos nubaidė važiavęs ūkininkas, kuris sėdėjo aukštai ant maišų ir buvo su labai ilgais ūsais. Šalia sėdėjo žmona, apsisupusi didele skara taip, kad tik nosies galiuką tematei. Ratuose gulėjo dvi numestos vištos su perrištomis kojomis, kurias laikė pakeltas, lyg pagaikščius, ir buvo pavirtusios ant šonų. Abi vištos, matyti, buvo ištroškusios, nes gulėjo prasižiojusios ir liežuvius iškišusios.

Atsiminusi troškulį, Elenutė nurijo seilę, ir beryjant jai burnoje lyg dumstelėjo cinamono kvapsnis. Nors ji vis žiūrėjo į gatvę, bet jau nematė nei vežimo, nei katino, nei kaimynės Barbutės su balta skarele ant žilų plaukų. Mažajai mintyse jau stovėjo ne bruko akmenys, bet su dideliu pasimėgimu iš akmenų ji darė medauninkus, pyragaičius ir tešlainius. Taip ji šių skanėstų pridėjo visą gatvę nuo vieno kampo ligi kito, ir kai jau nebuvo ko beveikti, norėjo atsigręžti ir pažvelgti į siuvamąją mašiną. Tačiau drauge jai rodėsi, kad būtų negera taip atsisukti ir žiūrėti į stalčių, kur pyragaičiai užrakinti. Ji beveik žinojo, kad kai apsisuks, tai neiškęs ir nulips ant aslos, o paskui prieis prie stalčiaus. Ji dar žinojo, kad nors stalčių, mama užrakino, bet gana tik pakelti siuvamosios mašinos antvožą, — ir raudonas kaspinas, auksiniai dobilai ir trapūs mezginukai su pyragaičiais nušvis prieš tavo akis. Ji ne kartą buvo mačiusi, kaip mama taip darydavo ir pasiimdavo iš stalčiaus siūlų, jeigu ant greitųjų negalėdavo rasti rakto.

Tik štai mergaitė knystelėjo ir pakėlė galvutę: jai pasivaideno, lyg durys būtų grikštelėjusios. Gal vėl dėdė? Ir ji ūmai apsisuko. Kambarys buvo tuščias ir tylus. Ten stovėjo senovinis sugedęs laikrodis su gegute, ten kabojo tėčio nuotrauka savanorio uniformoj, kada jis mušė bolševikus, ir tenai riogsojo siuvamoji mašina, viso tokia jau lyg per daug rimta, lyg sustirusi ir besistengianti nekrustelėjus ištūrėti.

Elenutė nusijuokė: iš tikrųjų ta mašina atrodė jai lyg koks gyvas sutvėrimas, kuris nori nejudėti, bet štai neišlaikys ir krustelės. Pralinksmėjusi ir besidžiaugdama nauja pramoga, mažoji nė pati nepasijuto, kaip užmiršo savo rūpestį. Ji vikriai nusirito nuo kėdės, plojo rankomis ir šokdama dainavo: „o-o-olialia..."

Ji atšokdavo ligi pat siuvamosios mašinos ir atsiminė, kad vienas pyragaitis buvo su didele raudona uoga ant pat viršaus. Elenutei nūn kaip tik knietėjo tasai pyragaitis ir toji raudona uoga, tokia pūpsinti ir apcukruota truputėlį.

— Imsiu ir pažiūrėsiu, — tarė sau Elenutė.

Ir ji pridėjo rankas prie antvožo. Bet nežinia iš kur atsirado jai nei tai koktumas, nei tai nerimas. Todėl, keldama antvožą, ji pati save guodėsi:

— Aš tik pažiūrėsiu ir daugiau nieko nedarysiu.

Pasidrąsinusi, ji atsispyrė į aslą, ir štai mašinos viršus pradėjo žiotis. Mažoji pro plyšį įkišo ranką, išsitraukė dėžę, stipriai vienu pirštu prispaudusi žibučių pintinėlę, ir vėl uždarė stalčių.

— Kokia graži! — tarė sau Elenutė ir paglamonėjo kaspiną, kaip šilkas švelnų dėžutės popierių, ir paskui priglaudė prie krūtinės. — Ak, kokia graži dėžutė!

Taip myluodama, ji vis tiek jautėsi

dar nerami, lyg truputį nusikaltusi. Todėl atsargiai pasižiūrėjo į duris ir pasiklausė, kad kartais, sergėk Dieve, mama neateitų ir neužkluptų. Jeigu mama pagavusi ir užgręžtų ausį ar net kailį išvanotų, tai dar būtų maža bėda. Svarbiausia gi, kad Elenutė šiandien nori būti gera, labai gera...

Mamai virtuvėje tyliai betriūsiant, Elenutė nusinešė dėžę ant lango, apžiūrėjo iš visų pusių ir nudžiugo, ant dugno iš lauko pusės radusi išspaustą bokštą, kurio anksčiau nebuvo pastebėjusi. Ji glostė savo dovaną, šnekino ją ir iš netyčių truktelėjo kaspiną, kuris išsinarino. Tada mergaitei nušvito, kaip žvaigždė, toji raudona uoga, taip išsirpusi, kad vos nesprogo. Daugiau tokių gražių pyragaičių nebuvo, nors visi kiti irgi nepaprastai atrodė: vieni iškorįję, su didelėmis akimis, kiti geltoni kaip medus, o dar kiti balti nuo cukraus, kaip apsnigti.

Mažoji ilgą valandą kniūtojo prie dėžės, perdėliojo pyragaičius, glostė juos, surinkusi čiulpė trupinėlius ir, ant vieno antro radusi spuogelių, juos pirštuku nukrapštė ir susipylė į burną. Bekaitaliojant vienas pyragaitis, toks papuręs kaip smėlis, ėmė ir sutrūko į trupinėlius tarp pirštų. Elenutei nieko daugiau neliko, kaip tik suvalgyti tą pyragaitį.

Bečiulpdama ji svajojo apie šventes, apie vasarą, apie pušyną ir upę, kur ji pernai buvo išvažiavusi, apie naujus batukus, kuriuos mama žadėjo per Sekmines nupirkti, ir apie Siaurusaičių dėdės barzdą, žilą ir plačiai išsikerojusią ant krūtinės. Ji dar mąstė apie pilkus debesis padangėje, apie mokyklą, apie senę Zelmonienę ir atsiminė tuos du mažus vaikučius, kurie pirmai susikabinę ir tūpčiodami praėjo pro langą. Galų gale mergaitė pasimetė savo mintyse, vien tik jausdama, kad nuo to papurusio pyragaičio jai burnoje taip saldu... taip saldu... taip saldu...

Elenutė atsigavo, kai išgirdo lėtu ir rūsčiu balsu, lyg iš miego prikeltą, prabylant didįjį bažnyčios varpą, kuriam tuojau linksmai atliepė du mažesnieji varpai, savo giedriu tinkėjimu lyg erzindami didįjį.

Ji pašoko ir net pasitrynė akis, stebėdamosi: dėžėje buvo likę tik keturi pyragaičiai. Visi kiti pranyko, net ir tasai su raudona uoga.

— Din-dan-din-dan, — rūsčiai ir iškilmingai per miestelį lėkė didžiojo varpo balsas.

— Tilin-din-tilin-din, — linksmai atliepdami, skambėjo du mažieji varpai.

— Elenute, Elenute! Jau laikas į bažnyčią.

Tai buvo mama iš virtuvės.

— Aš tuoj! — atsakė mergaitė ir kampe tarp knygų paslėpė dėžę.

Pasiėmusi maldaknygę su rūtų šakele tarp lapų, Elenutė išeidama karštai pabučiavo mamai ranką, bet į akis jau nežiūrėjo. Motina buvo laiminga, kad jos dukrelė tokia gera ir meili, ir išleisdama duryse paglostė jos galvutę, dailiai sklastymu per pat viršų perskirtą.

— Din-dan-din-dan... tilin-din-tilin-din, — pavasariu kvepiančiame ore maišėsi varpų balsai, ir tarpais rodėsi, kad mažieji, tilindžiuodami, išdykauja ir gaudosi viršum stogų, o rūstus didysis juos bara ir grasina.

Elenutė skubėjo gatve, nesidairydama į šalis, nes jai buvo graudu ir sunku. Jautė ji drungną pavasario vėją, jautė, kad žemė visur aplinkui tokia šviežia ir jauna, ir kad miestelyje iš visų kepyklų tik muša pyrago kvapas, kurio pilna visur: ir gatvėse, ir šventoriuje, ir kiekviename užkampyje. Medžiai jau sprogo, varnėnai švilpavo ir skėsčiojo sparnais, sūpuodamiesi jovarų šakose, ir vyturėlio sidabrinis balsas čireno antai už klebonijos sodo.

Bažnyčioje, kuri šmižėjo nuo vaikų, nes šiandien buvo jų velykinės diena, Elenutė stojo į eilę prie klausyklos ir laukė. Ji dar sykį perskaitė savo kaltes ir pačiame gale pridėjo tą paskutinę ir baisiausią... Jai buvo neramu, ir ypač dėl tos paskutinės nuodėmės: buvo tai visai naujas nusikaltimas, ir jis neturėjo vietos mergaitės istorijoje, buvo svetimas. Elenutei buvo dar labai graudu, kad štai ji tokia negera išsyk pasidarė. Ir juo arčiau klausyklos ji stūmėsi, juo smarkiau širdukė jai dunksėjo...

Sulaukusi savo eilės, Elenutė pasistiebė ant pirštų galų, pasižiūrėjo kunigėliui tiesiai į ausį, paskui į mėlyną, su gėlutėmis stulą ir pavarė visus savo ožiukus vienas po kito. Kunigas sulig kiekvienu mergaitės žodžiu linkteldavo galvą, lyg pasakydamas, kad jo ausis jau pagavo tą nusikaltimą.

Pagaliau Elenutė nutilo ir atsiduso. Kunigas pakreipė galvą, jau rengdamasis klausti, „ar daugiau neatsimeni?“, kai mergaitė susyk pasakė:

— Aš pavogiau.

Ir nutilo.

Ir kunigas valandėlę tylėjo, paskui atsigręžė į mažąją ir tarė:

— Ką sakai, vaikeli?

— Aš pavogiau.

Ir Elenutės balsas sudrebėjo — vos susilaikė ji nepravirkus.

Kunigas primerkė savo mėlynas akis: ir jam, matyti, buvo gaila išgirdus tuos žodžius iš mergaitės, kurią jis pažinojo.

— Ką gi tu pavogei?

— Pyragaičius.

— Na, vaikeli, turėsi grąžinti.

— Kad aš suvalgiau.

Kunigas pasikasė smilkinį ir vėl tarė:

— Sakyk, keno buvo tie pyragaičiai?

— Mano.

— Ką?

— Ogi, mano, kunigėli...

— Na, tai jau nesuprantu, vaikeli: kaip tu galėjai pavogti savo pyragaičius?

Mergaitė tylėjo.

— Kur gavai juos?

— Dėdė šiandien atvežė...

— Ir tau atidavė?

— Atidavė.

— Į rankas atidavė, ar taip? Ir pasakė, kad tavo.

— Į rankas atidavė ir pasakė, kad mano.

— Na, tai tu negalėjai pavogti savo daikto.

Elenutė nieko neatsakė. Ji nusiminusi pirštuku krapštė sakyklos lentą, ir jos lūpukės drebėjo. Pagaliau mažytė neišlaikė ir pravirko. Verkė tyliai, tik ašaros iš akių ritosi per veidukus ir krito ant baltos, iškrakmolytos apikaklės.

— Ką gi verki, mažyte? — švelniu balsu prabilo kunigas.

Traukydama nosiukę, Elenutė atsakė pro ašaras:

— Ogi kad, kunigėli, netikit, ką aš sakau...

Ir neištūrėjusi, ji garsiai pravirko.

— Nurimk, nurimk, vaikeli... Na, papasakok man iš pradžių, kaip ten buvo su tais pyragaičiais... Sakai, dėdė tau padovanojo?...

Elenutė valandėlę gaišo, kol išsitraukė nosinukę, kol ašaras nusišluostė. Paskui ji paantrino:

— Dėdė man atvežė...

Ir taip žodis po žodžio juodu perbėgo visą atsitikimą. Kai Elenutė baigė pasakoti, kunigas vėl prisimerkė, tik dabar mergaitei atrodė, kad visos jo raukšlės aplink akis juokiasi.

Jis tarė:

— Aha, dabar suprantu, suprantu...

Elenutei akys nusišvietė: jai buvo linksma, jog galų gale jai pasisekė savo kaltę pasakyti taip, kad kunigėlis suprato ir neabejojo. Ji buvo taip apsidžiaugusi, jog net nepajėgė į savo galvelę sutalpinti, ką toliau kunigas bepasakojo: kad ji be reikalo save taip apkaltinusi, kad ji tik savo mamos nepaklausiusi...

Elenutė tų ramių žodžių negirdėjo, nors atsidėjus klausėsi: ji tik žinojo, kad jai taip gera, ir kad ji dabar tokia laiminga, kai ją pagaliau suprato.

Iš kertės ją stebėjusi Barbutė tuo tarpu mąstė, pamaldžiai kinkuodama galva: „Tai gera mergaitė, tai gera mergaitė, jei jau tokia maža už griekus taip graudžiai verkia...“

KAZYS BRADŪNAS

RYTO MALDA

Puola šerkšnas nuo plonų šakelių
Į šviesos atplaukiančias bangas.
Aš laikysiu tavo ištiestas rankas,
Kaip du baltu balandžiu virš aukuro,
Viršum aukuro žėruojančios aušros...

Puola rasos nuo plonų šakelių
Į šviesos užtvinusias bangas.
Ir pro tavo ištiestas rankas
Kyla deganti didžiulė saulė,
Kaip dangaus širdis didžiulė saulė...

PANAS

Į vešlią žolę krinta obuoliai,
Ūksmingame sode giliai
Švilpynę pučia Panas.

Tu praskleidi tyliai šakas,
Kažkas pasprunka pro rankas,
Padvelkęs vėsuma į veidą.

Ir nieko jau neberandi,
Tiktai rugių laukuos girdi
Nutolstantį skudučio aidą...

NUOVARGIS

O akmenys,
Išmėtyti po tėviškės vagas,
Aš jus visus krūtinėje nešu.
Žingsnis po žingsnio pamažu
Man atima visas jėgas.

Man atima jėgas, lyg mirštant
Kaitroj be vėjo, be vandens,
Kada akmuo vis po akmens
Nostalgijos alsinančioj liepsnoj
Į mano kraują tirpsta.

ŪKININKAI TREMTINIAI

Ant akmenio, prie bloko sienos
Suséda jie ir pražiūri į tolį.
Jau antšalas palieka molį,
Pareina vėl artojų dienos.

Garuojančiais arimų kauburiais
Jau skraido grįžtantys varnėnai.
Ant akmenio prie bloko sienos
Ir šiandie nieks nepasikeis.

Nei žemės, žagrės, nei žirgų,
Nei saulėj šylančių vagų
Nėra tuštėjančioj buity.

Taip sėdi jie dienų dienom
Širdim kietom ir kruvinom,
Tylūs, kaip medžiai išrauti.

IŠ KELIONĖS

Slėnio paupiu sulinkę gluosniai
Neša naštą vakaro miglos.
Aš grįžtu laimingas iš ilgos,
Iš ilgos ir tolimos kelionės.
Jau sodybose sumigę žmonės,
Vienos žvaigždės šlama virš galvos.
Su gerų senelių gluosnių eisena
Vėl einu per gimtąjį kaimelį.

K. Bradūno portretas pieštas dail. V. Petravičiaus

BERNARDAS BRAZDŽIONIS

LIETUVIŲ LITERATŪRA

vokiečių okupacijos metais

Gal nė viena Europos literatūra neturi tokios skaudžios istorijos, kaip lietuvių. Nelaisvėj gimusi, vergijoj augusi, 40 metų ji nešė baisius kalinio pančius, vadinamą draudžiamąjį lietuviško rašto laikotarpį.

Kai didžiųjų Europos literatūrų kūrėjai turėjo netik laisvas rankas savo kūrybai, bet ir geriausias sąlygas knygai rastis ir plėstis, lietuvių rašytojas savo pašaukimo darbą dirbo slapčia, lyg nusikaltėlis, o už knygos platinimą baisiau buvo baudžiama negu už sunkią piktadarystę.

Ką reiškia 20 nepriklausomo gyvenimo kūrybos metų ir 10 prieškarinio (tuojau po spaudos draudimo) metų prieš 370 nelaisvės metų naktį?

Bet antra vertus, draudimo laikotarpis davė tokį brangų ir neįkainojamą „patyrimą", kuris naujai nelaisvės letenai užgulus, mūsų literatūrą išgelbėjo nuo daugelio klaidingų žingsnių ir vedė ją šviesiausiais kovos ir kūrybos keliais.

Naujieji okupantai atėjo su rafinuotesniais draudimo varžtais negu caro laikų žandarai. Dar daugiau. Jie norėjo išprievartauti mūsų literatūrą, stengdamiesi rašytojus įkinkyti į savo partijos garbinimo aparatą arba sudaryti tokias sąlygas, kad rašytojai patys „savanoriškai" tarnautų jų tikslams ir jų propogandai. Kaip vieni, taip ir kiti, laimė, smarkiai apsiriko.

Tuo tarpu susilaikydami nuo bet kokio svarstymo apie rašytojo kelią komunistų okupacijos laiku, pažvelkime į mūsų literatūrą vokiečių okupacijos metais.

Visų pirma pasididžiuodamas turiu pabrėžti, kad aš negaliu skųstis, kaip anas prancūzų jaunosios kartos poetas, išgarsėjęs pogrindinėje veikloje Piere Emmanuel, jog mūsų dvasia yra sužalota nacizmo idėjų, kad mūsų rašytojai savo kūrybą sutepė garbindami nacių režimą, ar kad jie, susižavėję vokiečių reicho gąlybe, būtų užmiršę savo mažą ir silpną tėvynę. Arba ją išniekinę. Nesąmonė! Nuo šios ligos mes esame amžiams išgydyti, nes mes turime daugiau negu 500 metų imunitetą.

Nacių okupacijos metais lietuvis rašytojas mūsų literatūros ne tik nesuteršė svetimųjų dievų garbinimu, atvirkščiai, — beveik visa perijodikoj ir atskirais leidiniais spausdintoji grožinė literatūra buvo arba ištisai tik meno kūryba arba aukščiausiam laipsny kovos literatūra, kaip ja supranta prancūzai literature de résistance, vokiečiai — Widerstandsbewegungsliteratur, lietuviškai tariant — pogrindinė literatūra. Jei kituose nacių „išlaisvintuose" kraštuose geriausiu atveju viešai tarpo tik neutrali kūryba, kovos literatura terasdama vietos pogrindžio veikloje, tai pas mus pogrindinė spauda teturėjo politinius uždavinius, gi pogrindžio grožinė literatūra beveik nebuvo reikalinga (išskyrus satyrą), nes mūsų rašytojai, dažniausiai tikromis pavardėmis pasirašydami, turėjo drąsos ir sugebėjo viešai prašmugeliuoti aiškiausios pasipriešinimo dvasios kūrinių, ypač poezijos. Tatai liudija daugelis „Į Laisvę", „Kario", „Žiburėlio", „Naujosios Sodybos", pirmųjų „Panevežio Balso" puslapių.

Su didžiausia nuostaba čia taip pat tenka prisiminti radijofono literatūrinę programą, ypač „Tėviškės garsų" montažus, kurie visame krašte kėlė tikrą revoliuciją. Tie pusvalanžiai sekmadieniais sutraukdavo tūkstančius kovotojų ir šimtus tūkstančių nedrįstančių uždegdavo drąsos, pasiryžimo ir kovos ugnimi. Net šiurpas nukrėsdavo, išgirdus Maironio „Kur lygūs laukai..." ar jaunųjų poetų posmus, garbinančius tautą, kuri amžiais gynė Panemunių krantus. Koks priešas puolė tuos Panemunių krantus visiems buvo perdaug jau aišku... Esu liudininkas kaip į neva propogandos tikslams leidžiamus leidinius su drąsių žmonių pagalba buvo įpiršta su aiškiai antivokiška tendencija Putino poezijos ciklas apie „žiemą", kuri siaučia aplinkui, mano — apie „pavasarį", kuris ateis ir atneš gyvenimą, ir Jurgio Jankaus alegorija apie „mirusią teisybę". Panašių pavyzdžių galėtume pririnkti daugybę. O juos papildys, jei nebus žuvę, laikraščių cenzūrinių lapų archyvai.

Iš to meto viešos ir neviešos, iš tiesios ir suktos kovos vingių ateinančios kartos turės daug ko pasimokyti, daug stiprybės pasisemti, kaip mes mokėmės ir sėmėmės iš „Aušros", „Varpo", „Apžvalgos" senosios gadynės.

Per visus nacių okupacijos metus nebuvo išspausdinta nė viena mūsų rašytojo parašyta knyga, kur būtų garbinama nacismas-hitlerizmas ar fašismas. Teparodo kas kitos tautos literatūrą, kuri taip išdidžiai, būdama nelaisvėj, būtų išnešusi savo kūrybos vėliavą!

Dar ryškiau stoja prieš akis lietuvio rašytojo ištikimybė savo kraštui, kai palyginame mūsų ir kitų rašytojų uždavinio ir atsakomybės supratimą. Antai, žymusis šių dienų prancūzų romanistas, daug triukšmo sukėlusios egzistencializmo idėjos literatūroje propoguotojas Jean Paul Sartre, rašydamas apie rašytoją ir gyvenamąjį laiką su skausmu turi priminti, kad pas juos tiek toli buvę nueita, jog rašytojai, išbarti ar nubausti už savo plunksna prisidėjimą prie nacių, staiga skaudžiai nustebę klausia: „Kaip tai? Nejau už tai, kas parašoma, įpareigojama ir atsakyti?" Nebuvo nė vieno lietuvio rašytojo, kurs būtų drįsęs taip teisintis ir netikiu, kad atsirastų šiandien, kuris kitaip galvotų. Anaiptol, šiandieną mūsų rašytojas čia vienur, čia kitur yra pakaltinamas už perdidelę duoklę šiai dienai, už perdidelį neužmiršimą savo ir savo tautiečių tremtiniškos buities, už nekūrimą „grynų", „aukštojo" meno veikalų, už perdidelę ištikimybę savo žemei, laiko dvasiai, toms idėjoms dėl kurių sielojasi visas teisybės trokštąs pasaulis, už ėjimą su laiko įvykiais ir pasidavimą laiko nuotaikai. Mūsų rašytojas žino savo pareigą ir jaučia atsakomybę. Jis jaučia atsakomybę ne tik už tai, kas parašyta, bet ir už tai, kas neparašyta. Jis žino, kad ateityje ne jo neprotingas kritikas bus kaltinamas, bet jis, kūrėjas turės atsakyti ir už tai, kas iš po jo plunksnos išėjo ir už tai, kam jis buvo pašauktas, bet ko neatliko. Jis žino didį prisakymą: „Nevartok Dievo žodžio dovanai".

Šiandieną kai keno leidžiamos kalbos apie nacių simpatikus ar Hitlerio dvasią mūsų tarpe yra ne kas kita, kaip aukščiausio laipsnio beprotybės pasireiškimas ar aiškus kitos diktatūros vergo darbas.

Jei nė viena grožinės literatūros knyga, net verstinė, neišėjo užgirianti nacinį režimą ar garbinanti jo dvasią, lietuviui nėra nieko nuostabaus. Reiktų labai stebėtis, jei tokių knygų būtų pasirodę. Tačiau vargu ar daug kam yra žinoma, kiek kaštavo pasirodymas tų knygų, kurios ne tik netarnavo okupantų užmačioms ir interesams, bet, priešingai, dažnai ėjo net prieš jų interesus? Ypač sunkūs buvo pirmieji žingsniai. Laikraščiuose duodant nepilnus ar ne visai tikslius vertimus, daug kas prasprukdavo, bet atskirų knygų pasirodymą cenzūra tokiom geležinėm replėm laikė suspaudusi, kad net nekalčiausio, net antikomunistinio, turinio leidiniai negalėjo pasirodyti. Tokia padėtis išbuvo ištisus metus.

Knygų cenzoriaus pareigas ėjo bloznas šančių vokietukas, kuris visus jam patiektus rankraščius, bijodamas atsakomybės, krovė į spintą, o jai prisipildžius, nešė į rūsį. Pirmoji pro cenzoriaus malonę prasprūdusi kregždė turėjo būti Z o b a r s k o novelių knyga, už kurios praleidimą šis ištikimas valdžios tarnas paprašė. 7.000 markių. Nei autorius, nei leidėjas nesitikėdami tiek pelno abukartu, tokio menkniekio negalėjo geradariui suteikti, ir veikalas turėjo laukti kitų vėjų. O jie atpūtė negreitai — beveik už ištisų metų.

Iš per tą laiką išėjusių originalinės literatūros knygų reikia paminėti „partizaninis" leidinys — provincijoj atspausta P r. G e n i o poezijos knyga „R ū p i n t o j ė l i a i". Jos ultra-patriotinis turinys pro jokią okupantiška cenzūrą nebūtų galėjęs praeiti. Toji knyga jokios cenzūros ir nematė.

1943 metų gale pasirodė pirmoji „legali" knyga — P e t r o R i m k ū n o novelių rinkinys „K i e m ė n ų k a i m a s". Jos tekstas buvo surinktas anksčiau, cenzūrai ji buvo patiekta kartu su recenzija (parūpinta leidyklos) korektūros nuotraukose kaip anksčiau neišleistas S a k a l o leidyklos veikalas.

Iki šio meto visas knygų leidimas buvo sutelktas į vieną, dar nuo bolševikų okupacijos likusią, Valstybinę lei-

dyklą. Joje buvo leidžiami vadovėliai, nekalto turinio vertimai ir neva propogandiniai leidiniai, anonimų vertimai. Net vokiečių senųjų rašytojų, klasikiniai veikalai cenzūros nebuvo leidžiami, motyvuojant, kad lietuviai skaitytojai prie jų dar nepriaugę.

1943 m. po visos eilės įmonių bei verslamonių denacionalizavimo, atgijo viena žymiausių grožinės literatūros leidyklų — Sakalas, kurios direktorius Kniukšta, pasikeitus cenzoriams, radęs tiesiausius kelius ir būdus prie jų prieiti, vėl subūrė apie save aktyviausius mūsų rašytojus ir pradėjo gyvenimą iš naujo.

Antruoju leidinių tais pat metais išėjo mano rinktinės poezijos knyga „Per pasaulį keliauja žmogus" turinti taip pat ilgą užkulisinę kovos su cenzoriais „istoriją", be kurios ji, ypač paskutiniuose skyriuose pilna nedviprasmiškų posmų prieš vokiškąją ekspansiją, su eilėmis, jau perijodikoj sukėlusiomis autoriaus siektų tendencijų, iki šios dienos pasaulio nebūtų išvydusi. Autoriaus keliai, praminti kartu su St. Būdavu, vaikščiojusiu del savo „Neprašytų svečių", pas cenzorių ir iš cenzoriaus telieka kitai progai, kai bus kalbama apie mūsų „bendradarbiavimą" ir „priešdarbiavimą" su cenzūra.

Dar prieš 1940 metus buvo išleistas puikus, ištaigingas Donelaičio „Metų" leidinys. Jis tuojau buvo išparduotas. 1943 metais vėl atsirado tų Metų, išleistų be jokios cenzorių malonės, pirmųjų laidų (pilnos ir nepilnos) sąskaita. Aišku, ir ši laida tirpte ištirpo nors ir labai taupant, nors ir labai prilaikant.

Labai maža buvo ir Vaižganto „Pragiedrulių". Šis didžiulis herojinės lietuvių kovos del kultūros veikalas, iki šiol skaitytojų žinomas tik iš mokyklos programos ir iš bibliotekų turėjo vieną kartą pasidaryti visos tautos nuosavybe. Tik vėl lietuvių tautai patekus į naują laisvės ir kultūros kovos sūkurį galėjo būt suprasti anie pragiedrulių veikėjai, anų kovų prasmė, tik darbar imta tikrai pajausti veikale slypėjęs žmonių, žemės ir gamtos grožis. Skaitytojai pyko, kodėl to veikalo išleista tiek, mažai, bet jiems nerūpėjo paklausti, kaip iš viso šis veikalas išleistas ir kaip pro cenzūrą praleistas? Dar pirmame okupacijos pusmetyje kažkuriam komisarui buvo patiektas mokyklinių knygų, t. y. vadovėlių sąrąšas, kuris, daug nenagrinėjus, en bloc ir patvirtintas. Jame buvo ir Vaižganto „Pragiedruliai". Pragiedruliai, skaitymai mokykloms, ir viskas. Kiek tomų — vienas, ar du, ar keturi — nepasakyta. Taip išėjo trys tomai Godingos ir Vaduvų krašto, tuo pačiu pretekstu prie jų prigretintas ir ketvirtas tomas — Šeimos vėžiai, ne vienam skaitytojui sukėlė abejonių, o kibiems kritikams, rodos, ir priekaištų: kodėl jie čia, anksčiau paties autoriaus skyrium leisti, dabar nei iš šio, nei iš to prie „Pragiedrulių" priredaguoti? Į pavojingus ginčus nesileidžiant po tų pačių „pragiedrulių" stogu turėjo patekti ir „Dėdės ir dėdienės" (šio straipsnio autorius norėtų pastebėti, kad ir šis veikalas ilgainiui ten pateks, ir ne vien cenzūrinių salygų verčiamas, bet kaip savo turiniu esanti „Pragiedrulių" dalis, ką dar Vaižgantui gyvam esant jau yra prof. V. Mykolaitis iškėlęs).

Ilgiau negalėjo pasirodyti tik Maironio „Pavasario Balsų" VIII laida, kurios 3.000 egz. tiražui leidimas Rygos komisarijate buvo gautas, bet kurios nepraleido kauniškiai cenzoriai, norėję būti naciškesni ir už patį Lodzę. Knyga turėjo dar pagulėti leidyklos sandėliuse, kol, radusi progą, išėjo į žmones ir be kauniškių ponų aprobatos.

1944 metais licencijas knygoms leisti gavo dar keli asmenys, net anksčiau su knyga nieko bendra neturėję. Knygų radosi vis daugiau ir daugiau. Kad ir sunkiai, bet vyko „kalba" ir su cenzūra. Pirmuosius žingsnius nugalėjus, atsirado drąsos ir nuotaikos ir toliau tuo keliu eiti. Viena po kitos ėmė rodytis vaikų, jaunimo ir grožinės literatūros knygos, iš kurių okupantai tiek teturėjo naudos, kiek gavo už licencijas ar už recenzijas. Čia minėtina naujomis laidomis išėję Šatrijos Raganos „Sename dvare", Viktutė", A. Vaičiulaičio „Vakaras sargo namely", patriotiškiausios Kudirkos „Satyros" jo paties „Laisvos valandos" ir nauji beletristikos veikalai: M. Vaitkaus „Rytmečio žygiai" (praeities kovos del šviesos ir lietuviškos kultūros), Zobarsko „Arti žemės", Juozo Povilonio „Nereikalingi žmonės", St. Būdavo „Vidurnakčio svečiai" (su vaizdais iš liet. partizaninių kovų birželio dienomis, ką vokiečiai skrupulingai neigė!), Nelės Mazalaitės novelių knyga „Karaliaus ugnys", Vinco Krėvės romanas „Miglose".

Jei naujoji beletristika tik atskiromis novelėmis buvo tautinės kovos dvasios, tai scenos veikalai — ištisi tų kovų paveikslai: P. Vaičiūno „Tėviškės pastogėj", K. Inčiūros „Gimtoji žemė", „Vincas Kudirka", St. Santvaro „Žvejai", „Kaimynai".

Iš poezijos tenka prisiminti Jurgio Baltrušaičio „Ašarų vainikas". Gr. Tulauskaitės „Vėjo smuikas" — abu daugiausia grynos lyrikos rinkiniai — ir paskutinėmis dienomis atspausti K. Bradūno „Pėdos arimuos" ir Eug. Matuso „Audros paukščiai" su simboliniais kovos bei tautinės dvasios eilėraščiais, kurių vyriausias motyvas: „Mes tauta tik ramių žemdirbių. / o kur barsčiusi kaulus šventus, / kiek išklausiusi žodžių grubių, / gindama Panemunių krantus". (K Bradūnas).

Cenzūros nepraleisti ir slapta išleisti poezijos leidiniai pogrindinės dvasios ir minties turėjo dar daugiau: tai Putino „Rūsčios dienos", „Iš sudužusio laivo" ir „Šauksmas tautai", K. Bradūno „Vilniaus varpai". Šias knygas spausdinant daug tauraus idealizmo parodė spaustuvės žmonės, rizikuodami ne tik darbo, bet ir laisvės netekimu. Jiems ne tik autoriai, bet ir skaitytojai šiandieną yra didelio, nuoširdaus padėkos žodžio skolingi.

Neradę nė vienam anksčiau minėtų veikalų nė eilutės, pažeidžiančios mūsų karščiausius tautos jausmus ir siekimus, juo labiau to nerasime nė jaunimo literatūroje kaip L. Žitkevičiaus „Tarp tūkstančio žvaigždelių", J. Baltrušaičio „Ikurtuvės", V. Nemunėlio „Gintaro Kregždutė", V. Tamulaičio apysaka „Vieną kartą", P. Rimkūno „Našlaitėlė", A. Giedriaus „Kasdienės pasakos . . ."

Apžvalga nebūtų pilna, jei nepaminėtume Šiauliuose išleistų dviejų tomų didelio almanacho „Varpai" ir, cenzūrai neleidus, slapta atspausto „Literatūros Metraščio". Šis leidinys turėjo išeiti 1942 metų gale. Jį redaguoti teko man. Didelis Vacl. Biržiškos parengtas mūsų literatūros kalendorius, tautinės literatūros nagrinėjimai cenzoriams patikti negalėjo; užtat jie patiko skaitytojams Nors jų platinimas buvo labai slaptas ir atsargus, bet taip atsitiko, kad radau žmonių tą almanachą net Vokietijon atsivežusių. Kitas slaptas leidinys — 1944 metų vasario 16 proga surengto „necenzūrinio" vakaro visa programa, už kurios atskirus dalykus, kaip Zobarsko „Išlaisvintojai", geresnio honoraro, kaip ištrėmimo į KZ. nebuvo galima tikėtis.

Visi viešieji leidiniai išleista iki šiol mums neįprastais dešimttūkstantiniais tiražais, apie ką anksčiau tegalėjome tik svajoti. Bet ir to skaičiaus nepakako Knygos tapo spekuliacijos objektu. Už Don Kichoto vertimą buvo mokama 50 markių. Skaitytojai kaltino leidėjus, kam tiek maža egzempliorių leidžia, rodos, visai užmiršdami, kad neperseniausiai jų daugelis knygos į rankas nenorėjo imti, nepagalvodami, kad gal yra kokios „slaptos" priežastys, kodėl leidėjai, leidžia 5.000, o ne 50.000.

Komisatriatas, tvarkydamas knygų leidimą, leidėjams per metus buvo nustatęs tam tikrą egz. skaičių, kurio nė vienas leidėjas negalėjo peržengti, nes tik tokiam kiekiui jis gavo popieriaus. Tą kiekį panaudodamas, jis galėjo išleisti 20 knygų po 2500 egz. arba 2 knygas po 25.000 egz. Slapti priedai negalėjo viršyti 2—3.000, nes nelagalus popieriaus gavimas buvo labai ribotas. O be to, ir spauda viršnorminių egzempliorių buvo surišta su „viršnorminėmis" išlaidomis, kurios knygos kainą turėjo smarkiai pakelti.

Tik vienos knygos, būtent „Pavasario Balsų", išleista impozantiškas skaičius — 30.000 egz. Jo galėtų pavydėti ir didelių tautų poetai. Šis skaičius leidžiant buvo išdalytas trims laidoms, kiekvienai po 10.000 egz. Tai buvo 9-toji, 10-toji ir 11-toji Pavasario Balsų laidos. Viena nuo kitos jos lengva atskirti, nes naujai laidai duoti nauji autoriaus atvaizdai, būtent: I-Petrapilio profesoriavimo laikų fotografija, II-dail. J. Janulio pieštas portretas (esąs Maironio Muziejuje) ir III-vienos vienuolės skulptorės Maironio biusto nuotrauka.

Ne vienas skaitytojas užsirūstino, neradęs knygoje žinomų Maironio dainų, kaip „Kur lygūs laukai", Eina garsas nuo pat Vilniaus žirgus reiks balnoti, daug kryžiuočių nuo Marburgo rengias mus terioti . . ." Bet jie dar labiau gal būtų pasipiktinę, jei būtų sužinoję, kad ir už be šių dainų Pavasario Balsus reikėjo tokį honorarą cenzoriui sumokėti, už kokį gal nė viena lietuviška knyga nebuvo pirkta. Nebent tik tu lietuvių rašytojų veikalai, kuriuos jie parašė nežmoniškose sąlygose — KZ lageriuose.

JENS PETER JACOBSEN

DU PASAULIAI

Yra žmonių, kurie vaikščioja su ištroškusiomis akimis, savyje nešiodami užsidarę ir brandindami didelę svajonę. Toks yra ir žymusis danų rašytojas Jens Jacobsen, didelis gyvulių ir gamtos draugas, puikus žmogaus sielos, ypač jos tamsiosios pusės, analitikas.

„... O, kad visas pasaulis būtų lyg viena didžiulė karštai plakanti širdis, arba daugybė širdžių, o danguje gyventų vienas mielasis Dievulis! Tačiau kažin kodėl man tai vis nėra aišku, kodėl aš to nežinau; kodėl aš žinau ką kitą — ir žinau taip aiškiai, taip žiauriai, taip tikrai..." Taip kalba jo pirmosios novelės „Mogens", pasirodžiusios 1872 m., svarbiausiasis herojus, o jo lūpomis kalba ir pats Jacobsenas.

Nukritę rožės lapai vasaros spindėjime pasinešusiame laukiniame šiaurės sode — o į tas auksines širdies svajones įsiterpia aštrus, šaltas skambėjimas: tokia yra ir Jacobseno kūryba. Kas ją yra nors kartą skaitęs, — tiek jo „Ponią Mariją Grabę", tiek „Nyls Lynnę", tiek kitus veikalus —, tas jų niekados neužmirš. Didelis gamtos mėgėjas, gamtos studijuotojas, gimęs 1847 m. nedideliame Thištedo miestelyje, savo botaniko specialybę baigė rašytojo karjera, didžiojo danų esejisto ir literatūros istoriko Brando lūpomis tariant, savo kūryba atsistodamas šalia Flaubert'o ir Strindbergo ir prasimušdamas į pačias pasaulinės literatūros viršūnes.

Jacobsenas mirė 1885 m. Tačiau jo garbė yra nemirusi nė dabar. Jis iš gyvosios gamtos žmonių gyvenimo ir savo minčių susikūrė savitą pasaulį, kuris, nors toks liūdnas ir pažiūrėti niaurus, vis dėlto akylesniam skaitytojui atskleidžia nuostabią jo meilę žmogui, ypač tam visų ujamam ir persekiojamam žmogui, tai trapiausiai gyvosios gamtos gėlei. Čia spausdinamoji novelė „Du pasauliai" tam tikru atžvilgiu primena mūsų Vienuolio „Paskenduolę".

*

Salzachas nėra linksma upė, jos rytiniame krante kiurkso prisigūžęs prie žemės nedidutis kaimas, nepaprastai skurdus, nepaprastai varganas ir nuostabiai tylus.

Lyg koks skarmalių luošių elgėtų būrys, susipietusių, krante ir nieko daugiau nereikalingų, kaip mažo išmaldos pinigėlio, mokamo už persikėlimą į kitą krantą, stypso namukai pačioje pakrantėje, prie pat vandens, pakrypę vienas į kitą reumatizmo bei visokių geltligių sutrauktais pečiais, beviltiškai dūlijančiais rementais irdamiesi į pilką srovę, savo juodais, jokio spindėjimo nepagražintais langais iš medinių galerijų atpakalio vargo tiesiog užėsti, be galo liūdnomis akimis spoksodami į laimingus puikius namus ten, kitoje tekmės pusėje, po vieną ar du nedidučiais būreliais išsidraikiusius po žalią pievą ir nykstančius auksinėje ūkanų klostomoje tolumoje. Skurdžiųjų namų nesupa jokia prabanga anei puošnumas, juos iš visų pusių siaučia tiktai dar tamsesnius savo vaikus perinti tamsa ir tyla, slopinama murmėjimo upės, kuri tingiai, bet vis dėlto nuolatos be poilsio pro šalį neša vadenis, slinkdama savo keliu į priekį — tokia išvargusi ir tokia nuostabiai bedvasė.

Saulė buvo jau besėdanti; kitoje upės pusėje, orą pradėjo virpinti aštrus, metalinis svirplių čiepimas į visas puses ūščiojamas netikėtai kylančių, bet tokių išvargusių vėjo gūsių, kurie, nežinia iš kur atsiradę, vėl numirdavo skystuose upės pakrančių karklynuose.

Ten, viršuje, upe plaukė valtis.

Viename iš paskutinių namų stovėjo, atsišliejusi į galerijos medinius stipinus, vargana, sulysusi moteris ir žvelgė į tolį. Beveik permatomą bekrauję ranką buvo pakėlusi prie akių — nes ten, kur slinko valtis, ant vandens aštriai žėrėdamas, lyg auksas, suposi saulės spindėjimas, tarytum su burėmis čiuoždamas per aukso veidrodį.

Išblyškęs, kaip vaškas, moters veidas švietė ir aiškioj prieblandoj, lyg koks šviestuvas, jis išsiskyrė iš aplinkos aiškiai ir aštriai, kaip puta, kuri net tamsiausiomis naktimis ryškiai išskiria baltas šokinėjančių bangų keteras. Moters beviltės akys bailiai smigo į priekį, savotiškai keista šypsena iškaišė pavargusius lūpų kampučius, tačiau tiesios raukšlės jos apskritoj, į priekį išsikišusioj kaktoj drauge metė į visą veidą beviltęs desperacijos metu kartais netikėtai atsirandantį ryžtingumo šešėlį.

Mažutėj kaimo bažnytėlėj pradėjo gausti varpai.

Ji nusisuko nuo saulės žėrėjimo, kraipydama galvą, lyg norėdama iš trūkti iš vargo dūžių, tarytum atsakydama į vis nesiliaujantį gaudimą tyliu murmėjimu: „Negaliu ilgiau laukti, negaliu, negaliu!"

Tačiau gaudimas vis nesiliovė. Tarytum neištverdama kankinančio skausmo, ji pradėjo vaikščioti galerija šen ir ten; nevilties išspausti šešėliai pasidarė dar gilesni, ir ji pradėjo sunkiai alsuoti, kaip žmogus, kuris stengiasi nugalėti verksmą ir niekaip negali pravirkti.

Daug, daug metų ją buvo surakinusi liga, kuri jai niekad nedavė ramybės — vis tiek, ar ji kur eidavo, ar stengdavosi surasti nors valandėlę poilsio lovoje. Ji aplankė ne vieną išmintingą moterį, ne vieną kaimo bobutę, ne vienoj vietoj buvojo prie šventų šaltinių — viskas veltui: liga nuo jos nesitraukė nė per nago juodymę. Paskiausiai su rugsėjo mėnesio maldininkų būriu aplankė šv. Bartolomiejų, kur jai vienas senas vienaakis senukas davė tokį patarimą: sako, susirišk tokią gėlių puokštę, į kurią įdėtum edelveisų ir kitų kažkokių ten nuvytusių trūkžolių, kukurūzų kūlių, pridėk prie jų nuo bažnytkaimio kapų voratinklių, įterpk nukirpusi garbaną savo plaukų ir pririšk prie jų karsto skeveldrėlę; paskum tą puokštę paleisk į jauną bobpalaikę, kuri būtų sveika ir gaji ir kuri atplauktų per tekančio vandens srovę — tada, sako, uogele, pamatysi, kaip tave liga paliks ir pereis į tą kitą, sveikąją.

Ir štai, ji jau turi tokią puokštę susirišusi ir laiko ją giliai paslėptą prie krūtinės, o ten, upe, iš viršaus atplaukia valtis — pati pirmoji, kurią ji mato nuo to laiko, kai susirišo savo nuostabiąją burtų apdavą. Ji vėl priėjo prie pat medinių laiptų krašto, valtis priplaukė tiek arti, kad ją puikiausiai galėjai matyti, joje buvo penki, šeši keleiviai. Kaip atrodė, visai nepažįstami žmonės, matyti, kokie svetimšaliai. Atpakalyje stovėjo laivininkas su kartimi, prie vairo sėdėjo dama, kuri valdė valtį, o šalia jos — vyras, kuris žiūrėjo, kad ji kaip reikiant pagal valtininko nurodymus važiuotų; kiti sėdėjo laivės viduryje.

Ligonė smarkiai išsitiesė į priekį veido bruožai išsitempė lyg styga, ranką paslėpė prie krūtinės. Smilkiniuose pradėjo kas lyg kūjais plakti, pristigo kvapo, ir su išpūstomis šnervėmis, degančiais veidais ir plačiai atvertomis, lyg suakmenėjusiomis, akimis ji laukė, kada valtis priplauks visai visai arti.

Jau buvo girdėti keleivių balsai, kurie skambėjo čia aiškiai, čia vėl pu-

siau dusliai, lyg tolimas šniokštimas.

— Kasgi yra toji laimė? — kalbėjo vienas iš jų, — tai yra visai pagoniškas vaidinys. Išverskite skersai išilgai visą Naująjį Testamentą — ir to vardo niekur net užsimušdami nerasite.

— Tai gal palaima? — įterpė klausimą kitas.

— Visai ne, tik paklausykite, — kalbėjo toliau, — matyti, pokalbio idealas yra nukrypti nuo temos, apie kurią kalbama, bet, mano įsitikinimu, mes galėtume tik tai padaryti grįždami vėl prie to, nuo ko buvome pradėję.

— Na, gerai, tai grįžkime prie graikų...

— Tik finikėnai tai žinojo...

— O ką tu žinai apie finikėnus?

— Nieko! Bet kodėl visuomet, kai tik užvedama kalba, finikėnai amžinai turi būti apeinami ir paliekami nuošaliai?

Tuo tarpu valtis priplaukė visai prie paties namo — ir tuo pačiu momentu vienas iš keleivių užsidegė cigaretę. Šviesa, porą kartu žybtelėjusi akinančiu aiškumu, nušvietė moterį, sėdėjusią prie vairo, ir jos rausvoje atošvaistėje suspindo jaunas, guvus mergaitės veidas su laimės šypsena ant pusiau pravirų lūpų ir susisvajojusia išraiška aiškiai spindinčiose akyse, žvelgiančiose į tamsų dangų.

Šviesa vėl užgeso, tik galėjai girdėti, kaip kažin kas tyliai vandenyje pliaukštelėjo, lyg kas būtų ką į jį įmetęs, ir valtis pračiuožė pro šalį.

Nuo to laiko praėjo beveik metai. Saulė paskendo tarp sunkių, niauriai žėruojančių debesų, metusių kruvinai raudoną šviesą ant palšo upės vandens, per lygumą lėkė šviežias vėjas, nebegirdėjai jokių žiogų svirpimo, tik tyliai murmėjo upė, šnarėdama nendrių viršūnėmis. Toli horizonte išdygo valtis, kuri leidosi srove žemyn.

Moteris iš galerijos buvo žemai, prie vandens. — Tąsyk, kai ji numetė paskui valtį savo užburtąją puokštę, be sąmonės sušmuko altanoje — ir tas stiprus dvasinis sukrėtimas, o gal naujas vargšų gydytojas, įsikūręs apylinkėje, atnešė jos ligai permainą: po kietos krizės ji pradėjo pamažu taisytis ir po poros mėnesių pasijuto visiškai sveika. Išsyk, to sveikatos jausmo pagauta, ji jautėsi lyg apsvaigusi, bet tai truko neilgai — paskum vėl grįžo nerimas ir rūpestis, ir ji atkrito į senąją desperaciją: visur, kur tik ėjo, ją amžinai persekiojo jaunos mergaitės, sėdėjusios valtyje, vaizdas. Išsyk — ji matė savo dvasios akimis — mergaitė ateina jauna ir linksma, nerūpestinga, žydinti savo sveikata, atsiklaupia prieš ją ant kelių ir žvelgia į ją tokiomis gailiomis, maldaujančiomis akimis, paskum ji dingdavo kažkur tamsoje ir pasidarydavo nematoma, tačiau ji puikiai žinojo, kad jaunoji mergaitė niekur neišnyko ir nepasitraukė, ji pasidarė nematoma, ir ši ją jausdavo visur, kur tik būdavo, girdėjo, kaip ji gailiai skundžiasi ir tyliai rauda — dieną jos lovoje, naktį — susigūžusi jos kambarėlio kertelėje.

Dabar, paskiausiu laiku, ji aprimo, užtat pasidarė matoma — atsisėsdavo tiesiai priešais ją, visa išblyškusi ir sulysusi, įsmeigusi į ją savo nepaprastai dideles, nuostabias akis. —

Šį vakarą ji nuėjo prie upės; rankoje turėjo skalą ir, besibastydama aplinkui, minkštame pakrantės dumble ėmė braižyti kryžių po kryžiaus; kartkartėmis pakeldavo galvą aukštyn, įsiklausydavo į tylą ir vėl braižydavo kryžius toliau.

Paskum pradėjo gausti bažnytėlės varpas.

Ji rūpestingai pabaigė kryžių, padėjo skalą į šalį, atsiklaupė ir pradėjo melstis. Paskum nuėjo prie upės, įbrido iki liemens į vandenį, sudėjo lyg maldai rankas ir išsitiesė tamsiai pilkoje srovėje. Ta ją apgobė iš visų pusių, patraukė į gelmę ir, kaip visuomet, sunki ir rūsti nuplaukė tolyn — pro kaimą, pro laukus ir pievas, vis tolyn ir tolyn.

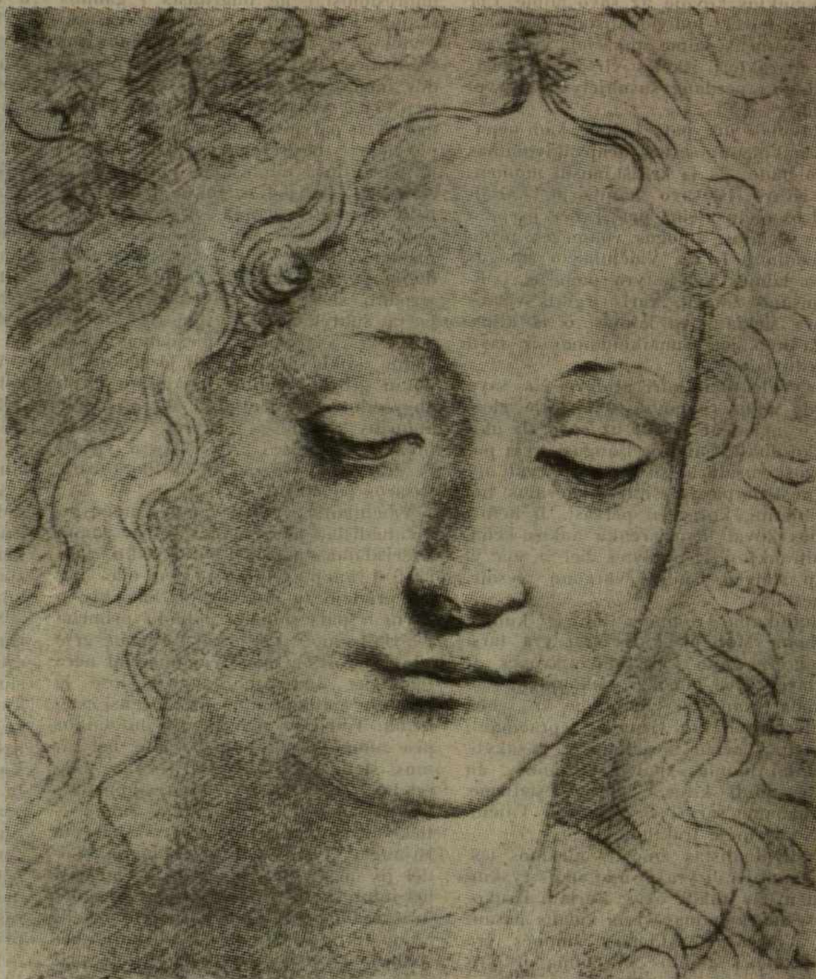
Tuo tarpu valtis priplaukė visai arti; joje buvo tie patys jauni žmonės, kurie tąsyk buvo padėję viens kitam vairuoti ir kurie dabar keliavo povestuvinės kelionės. Jis sėdėjo prie vairo, ji išsitiesusi visu ūgiu, stovėjo valties viduryje, įsisiautusi į didelį pilką šalį, maža raudona kepuraite ant galvos... stovėjo ir rymojo atsišliejusi į trumpą, be burių stiebą, tylai niūniuodama kažkokią melodiją.

Paskum jie pražiuožė pro patį namą. Ji patenkinta linktelėjo galvą vairininkui, metė žvilgsnį į dangų ir užtraukė dainą — atsišliejusi į laivo stiebą ir pakėlusi į lekiančius debesis akis:

Tu laimės pilie, ar esi tokia stipri,
Jog tavęs nesudaužys jokie pasaulio vyliai?
Ką aš galiu ten ūkanose iš balkono matyti
Ten, kur dingsta raudoni, lyg saulė, debesys!
Aš jau žinau, kas yra šešėliai...
Ten jie tokie pavargę,
Ten, ten — ten svyruoja
Mano nerimo ir liūdesio
Mintys, pabėgusios iš žemės,
Ei jūs, šešėliai, ateikite prie manęs,
Jūs visuomet turite būti man artimiausi,
Ir spindinčioj puošnioj spindulių salėj
Gerti iš aukso taurių:
Gerti už laimę, kol ji ateina,
Gerti už vilties skurszną ir gėdą —
Išsvajotą ir tik sapne sutinkamą gėrimą!

Išvertė A. Viržis.

Lionardo da Vinci

„Mergaitės galvutė“

A. Vaičiulaičio „Valentinai“ jau dešimt metų

1936 metų vėlų rudenį parveža Antanas Vaičiulaitis iš tolimų kelionių po Europą savo pirmąjį romaną — VALENTINĄ. Tai tik 116 puslapių knyga su skoningomis dailininko T. Kulakausko iliustracijomis. Spauda ir kritika ją teigiamai vertina, nors Korsakas — Radžvilas prikiša per didelį estetizmą ir šaltumą. Knyga nedrąsiai žengia į visuomenę ir susiranda sau pritarėjų tų tarpe, kurie mėgsta estetizmą. Kas metai jos svoris auga, ji skaitoma po kelis kartus, ji cituojama stilistikos paskaitose bei pamokose. Ir šie dešimts metų, kurie mus skiria nuo knygos pasirodymo, liudija, kad ji neapdulkėjo, nesuseno, ir nenumirė.

Iki Valentinos pasirodymo A. Vaičiulaitis jau buvo žinomas kaip rašytojas turįs savitą veidą. Jo Vakaras sargo namelyje ir Vidurdienis kaimo smuklėje visiems parodė, kad autorius mėgsta grakščią išdailintą formą, miniatiūrinę suhumoreskintą gyvenimo tikrovę. Mano mažojoj sesery jis praskleidžia subtiliai vaikų psichologiją ir savo forma pasiekia aukšto meninio lygio. Tai jo ramus, kvepiąs, kažkokiomis taikiomis šviesomis apsuptas gyvenimas, kuriame nėra klaidžių kelių. Su didele meile savo vaizduojamajai tikrovei, jis aprašinėja smulkmenas, žaidžia vaizdais ir sakinio skambumu.

Valentina savo forma, medžiagos traktavimu yra jo kūrybos sistematiška tąsa, bet savo idėjomis ir žmonėmis ji nauja Vaičiulaičio kūryboje.

Autorius išveda jau žmogų iš to pasakiško pasaulio į gyvenimo tikrovę ir leidžia jam kovoti už savo laimę. Ir šitas žmogus yra naujas dabarties žmogus, išaugęs laisvoje tėvynėje; žmogus, kuris pabėgo nuo visuomeninių reikalų į gamtą, kuris jau savo asmens laimę stato primoje vietoje. Antanas, romano vyriausias veikėjas, bėga nuo visuomenės, nuo kovos mąsto, gyvena tik nuotaikomis ir jomis vadovaujasi. Ir žmogiška pilnybė, jo manymu, pasiekiama tik tada, kai žmogus susikurs savo asmeninę laimę (šiuo atvėju kai jis laimės Valentinos ranką). Ne tarnavimas visuomenei, kaip buvo kitos ankstybesnės mūsų kartos šūkis, padaro žmogų laimingą. Ir kiek toli nueita nuo Vaižganto kovos žmogaus, nuo Pečkauskaitės altruizmo, nes, pasibaigus kovai dėl laisvės, žmogus paliko pats sau ir įsižiūrėjo į savo laimės kelius. Jau yra taikos metas, jau soduose ir laukuose kraunasi derlius. Tačiau, antra vertus, Vaičiulaičio žmogus nėra Ig. Šeiniaus: didelis individualistas, maištaująs ir impulsyvus. Jis neįsiveržia į platumas, taip nesigilina į gyvenimą, jis vedamas daugiau vidinio jausmo ir nuotaikos.

Tačiau ir Vaičiulaičio žmogus kaip ir Ig. Šeiniaus, susidūręs su gyvenimo tikrove, pralaimi, nes jis pergreit pabėgo nuo tos visuomenės, kuri išaugo kovos dvasioje. Jis užmiršta kaip var-

toti ginklus kovoje už savo laimę. Čia pirmą kartą individualistas, pastatęs savo asmens laimę aukščiau viso, savo charakterį iškėlęs virš visų, nusivilia, nes perdaug susubjetyvino gyvenimą.

Antanas juk pats kaltas, kad nepasiekia Valentinos, nes neapvaldymamas savo būdo, jis ją kritiškiausiu momentu išvaro iš savo kambario, kai ji audros metu ateina pas jį, nes jis nėra jau socialus žmogus, pamėgęs proto sprendimą. Ir čia Vaičiulaičio žmogus savo laimės kelyje yra panašus į K. Hamsuno žmogų, kuris irgi iš vienos pusės siekia savo laimės, o iš kitos, bėga nuo jos, sunaikindamas ir savo ir kitų laimę.

Ir Valentina, kuri atidavė čia savo vardą visam romanui, tokia trapi, gležna ir nepajėgi kovoti už save. Ji ūkininko duktė, gamtoje išaugusi ir ją pamėgusi, susidūrus su Antanu, negali apsispręsti ir pasipriešinti nei tėvams, nei inžinieriui, kuris jai peršasi. Ji neturi valios kovai ir pasirenka aukos kelią, pasitraukti į vienuolyną, bet ir čia ji, kaip staigiai iškilusi vargonų giesmė, užgęsta.

Sutinkame romane dar ir kunigą kleboną Motiejų, kuris irgi yra tarsi nusigręžęs nuo gyvenimo tikrovės, ir atidavęs save muzikai, sukauptam vienumos skausmui. Randame ir senelį profesorių ir dar vieną kitą praeinantį žmogų. Tačiau negalėtume pasakyti, kad tai įdomūs spalvingi žmonės. Jų vertė glūdi kitur. Tai jų estetizme, glaudžiame sąryšį su gamta ir Vaičiulaičio lyrinėje traktuotėje.

Individualistas žmogus atramos ieško gamtoje. Ji yra jo nuotaikos ryškintoja ir tas aukos ožys, kuriam išsakomas, sukraunamas visas vidaus pasaulis. Visi V a l e n t i n o s žmonės yra paskendę į gamtos gyvenimą ir yra jautrūs net atmosferiniams virpėjimams. Juos veikia ir mažytė, medžio žieve ropojanti skruzdėlėlė, ir skrendąs paukštis, ir ežero spindėjimas. Kaip impresionistai jie nugrimsta į gamtos skambesį, virpesį, į bręstančią vasarą. Todėl jie ir žiogų čirpsėjime randa savo širdies pulsą. Be tos gamtos jie, rodos, nepajėgtų gyventi. Ir todėl V a l e n t i n a yra kartu ir gamtos romanas. Nuo pat pirmųjų puslapių — nuo pakelėje besiskleidžiančių medžių, ik paskutinės eilutės čia plazda tokia eteriška, estetiškai suvokta gamta. Tai nėra Žemaitės gamta, ar kokių kitų realistų. Čie niekur neišeinama į plačius gamtos paveikslus, bet vaizduojama tik gamtos nuotaika, jos virpanti siela, jos ryšys su žmogumi pačia subtyliausia prasme. Ir Vaičiulaitis yra čia poetas, piešdamas tokią gamtą, kokia ji atsispindi jo sieloje. Ir kokiu grožiu, gamtos pajautimu virpa anos eilutės „Valentinos" skyriuje, kur autorius vazduoja vasarą („Vasara brendo laukuose..."). Tai yra vienas iš gražiausių visoje mūsų literatūroje vasaros paveikslų.

Vaičiulaitis, vaizduodamas žmogų individualistą, jo glaudų ryšį su gamta ir leisdamas pačiai gamtai veikti, jungiasi į i m p r e s i j o n i s t ų eilę, kurią pradėjo Ig. Šeinius, J. Savickis, o kartu ir pats romano pobūdis primena K. Hamsuno „Viktoriją". Tačiau grynas impresijonizmas Vaičiulaičiui nėra būdingas. Jau pačiose pirmosiose jo knygose matome autorių pamėgusį estetizmą. Todėl jis nebėga nuo nuotaikos prie nuotaikos, nesiblaško jose, bet ramus stebi tikrovę ir ją vertina kaip estetas. Gaivališkas impresijonistinis plazdėjimas tiek pačiuose žmonėse, tiek stiliuje jau yra miręs. Viskas čia įsijungia į jo estetinę ideologiją. Todėl jis negali būti nei grynas realistas, nei impresionistas. Jo visi vaizdai, nors ir iš realios buities paimti, yra pakelti į tam tikrą aukštumą, sustilizuoti, suestetinti. Tikrovės suvokimas, kokį pripažino impresijonistai, jau yra pažymėtas i n t e l e k t u a l u m o ženklu. Čia pasiekiama net tokių vaizdų: s a u l ė s m a l o n ė, ir prie pačios gamtos ir ypač muzikos vaizdavimo prieinama ją intelektualiai suvokiant.

Būdamas estetas ir tikrovę pergyvendamas daugiau intelektualiai, Vaičiulaitis rūpinasi s t i l i a u s s k l a n d u m u i r k a l b a. Jis nepasileidžia į gaivališką nesutramdomą stilių, painius sakinius. Kiekvienam vaizdui ar nuotaikai yra randami vis kiti sakiniai Pvz., kaip jis vaizduoja vargonų muziką, ežero vilnis, medžius. Sakinio ritmas fonetika tarnauja vaizdo išryškinimui ir jo sustiprinimui. Čia Vaičiulaitis nueina iki plonybių, pagaudamas net subtyliausias nuotaikas bei jos virpesius ir juos išreikšdamas sakiniu ir jo ritmu.

Vartodamas ž o d į, Vaičiulaitis pasilieka tas pats stilistas, estetas. Gerai reikia paieškoti mūsų literatūroje kito rašytojo, kuris taip gilai jaustų žodį, jį tinkamoje vietoje vartotų. Čia Vaičiulaitis pasirodo, kaip didelio skonio rašytojas. Piešiamam paveikslui yra visada parenkami žodžiai tokie, kurie savo tūriu, išraiška ir fonetika išreiškia jo vaizdą. Mokėdamas taip vartoti žodį, jis daro savo kalbą sklandžią ir taisyklingą.

Savo stiliaus išdailinimu, žodžio atrinkimu, jis pakėlė mūsų literatūrą į estetikos aukštumas ir nutiesė pirmuosius kelius į meno kalbą. Todėl kai kurie kritikai įžiūrėjo „V a l e n t i n o j e" prancūzų literatūros įtakos. To negalėtume užginčyti. Tai ne gaivališkasis Vaižgantas, siūbuojąs lyg upė be krantų. Vaičiulaitį kaip estetą žavėjo toji prancūzų literatūra, kuri savo formos grakštumu daro kūrinį lengvą ir patrauklų. Todėl ne tik V a l e n t i n o s, bet ir kitų Vaičiulaičio knygų stilius gali būti pavyzdžių ne vienam mūsų rašytojui, kaip reikia tobulinti kalbą, prieiti prie vaizdo ir įprasminti žodį.

Knygos estetika ir stilius neleido V a l e n t i n a i numirti, o ją iškėlė iš kitų to meto veikalų ir nūnai ją daro įdomią, ir vertingą, ir nebijančią laiko.

P. J.

Mūsų buity

Henrikas Nagys

Knyga apie kovojantį žmogų ir nemirtingą jo ilgesį

(Laiško nuotrupos recenzijos vietoje)

Rami naktis tiktai girdėti tamsoje nenutrūkstamai srovenantys kalnų šuliniai. Aš žiūrėjau pro atvirą langą ir mąsčiau apie vieną knygą. Apie ją aš tau šiąnakt papasakosiu.

Aš buvau nepažįstamoj, nuostabioj šaly, toli nuo čia, nuo šios kasdienybės, palikęs mūsų sunkaus likimo gatves ir svetimos vasaros miestus.

Tai nėra viena iš daugelio knygų, kurias mes skaitėme, kurių antraštės mudviem kalbėjo: „lyrikos knyga", „poezijos knyga", o viduje būdavo žodžiai, tiktai negyvi žodžiai, po kurių paviršiumi matėsi beprasmė tuštuma. Šitoje knygoje žodis yra sunkus; jis dažnai slaptingas ir tamsus, kaip neatspėjama vandens gelmė. Toji knyga, apie kurią aš čia kalbu, yra Alfonso Nykos-Niliūno poezijos rinkinys Praradimo Simfonijos. Ir sakinys čia man dažnai primindavo begalinių upių tekėjimą, kartais keistai skaidrų, kartais nepermatomai tamsų. Nei vieną akimirką čia neužsimirštama ir nežaidžiama. Nepaprasta tyla ir rimtis mus pasitinka knygą atvertus ir nuveda į pačias žmogaus širdies gelmes. Mes nesustojame pakeliui, kad pasigėrėtumėm medžių šlamėjimu, paukščiais arba gėlėm: vos peržvelgęs žodžių prasmę, tuoj pajunti neramiai ilgesingą vaikystės vėją, ir tave pasitinka mėlynų akių žvilgsnis, kuriam atsispindi dangus ir bekraštė nykuma. Tai pasaulis, kurį kiekvienas mūsų širdy nešiojamės. Arba: kurio mes taip nepaprastai ilgimės. Tai mūsų sapnų ir svajonių žemė, kurion mes, pavargę nuo kasdienybės, nueiname. Ir tas, kuris šiandieną nelaimingas, kurio širdis tuščia, skaitydamas šiuos eilėraščius, mąstys apie savo pilką vaikystę ir pilką širdį. Bet tai ir nėra tikroji, buvusi vaikystė. Tai pasaka ir sapnas, kurį kiekvienas turi, bet ne kiekvienas moka pabudinti nuostabiam gyvenimui:

Yra pasaulis nuostabus, kurio neranda niekas,
Nors turi jį savy, kankinasi dėl jo.
Dėl jo aš viską šioje žemėje paniekinau,
Norėdamas ten vieną valandą klajot!
Yra ten namas mėlynom langinėm vienišas;
Name gyvena palikti vaikystėje žaislai;
— — — — — — — — — —
Ten užkeikti ir mano begalinių, kaip sapnai, svajonių lobiai;
Basi draugai, mergaitė, kas pavasarį atbėgdavus kieman;
Ten šimtametis vėjas, rudenio lapus pagrobęs,
Kaip ištikimas šuo pareinant laukia
Ir saugo juos, kad atiduotų man.

(Eldorado, 7—8 psl.)

Tokia vaikystė laimima, iš tiesų, tik viską žemėje paaukojus: laimę, žmones, patogų vidutiniškumą. Šita vaikystė nėra vien atsiminimai, tai iškentėtas skausmas, iškovota kova, kurią kiekvienas tikras poetas turi kovoti už savo pasaulį, už save, už amžiną nerimą, degimą ir ieškojimą.

Toji vaikystė yra daiktai, su kuriais poetas kadaise gyveno, kurie buvo amžiams palaidoti širdy, keistame karste, ir kurie *vieną dieną vėl prisikėlė, kad amžinai gyventų užrašyti eilėraščiuose, apsivalę nuo visų realybės dulkių ir neesminių detalių.*

Taip grįžta jisai, sūnus, klaidžiojęs po tolimas šalis į gimtą namą ir visa mato nušvitus keista šviesa.

Tuomet šviesa, žibėjusi ramiai, jaunyste vėl užsidega,
Pribėga prie manęs lyg šuo ir glaudžiasi arčiau,
Ir, namo skurdą slėpdama, ji žiūri į akis sūnaus paklydusio,
Bijodama šioj džiaugsmo šventėj skausmo ašarų karčių.
Ten broliai, negalėdami nei žodžio pasakyt, sustoję tyli.
Šviesūs plaukai, tartum suvytusi žolė,
nuo liūdesio drėgni tamsoj plevena . . .

(Grįžimas, 13 psl.)

Ir keista: net daiktai, svetimi palydovai mūsų gyvenime, kurie mums atrodo šalti ir nedraugiški, ir jie supranta, kad tiktai per žmogų jie gali tapti amžini. Jie nori, kad mes juos rankomis paliestume, kad mes juos padarytumėm nemirtingais. Ir kai poetas nori juos palikti, tada jie vejasi „norėdami priglausti, maldaudami jų nepalikt vienų".

Kokia tai skaudi pašaipa! Žmogus, greit čia, žemėje, nykstantis, tik vienas gali visa — daiktus ir žemę — padaryti nemirtingais!

„Pavasario Simfonija" pavadintas vienas eilėraščių ciklas — iškarpa pavasario, kažinkada regėto vaiko akimis. Tai nėra vienas kuris nors pavasaris, tai visų pavasarių įsikūnijimas, tai pats pavasario ilgesys ir nerimas, kuris šaukia ir degina vienišą sielą.

Nykiai rami pavasario diena, širdyje nusileidus,
Ir beržas susirūpinęs šlamėjimu kimiu
Užnuodijo mane ligi pačių gelmių,
Kai aš sėdėjau ir klausiau priglaudęs veidą
Prie lango, nuo vaikystės man norėjusio sakyt kažką.
Todėl nyki pavasario dieną, kaip mėlynas drugelis nusileidus
Į sprogstančias juodas, šakas,
Sugundė tolimais laukais paklaidžiot.

(Pavasario Simfonija, 47 psl.)

Tai vienišos, nykiai šviesios vaikystės paveikslai, kuriuos aš verčiau vieną po kito, nustebintas jų originalumo ir gyvybės. Tai visai nauji vaizdai mūsų poezijoje.

Jau rašiau tau, kad šioje knygoje nėra nė valandėlės žaidžiama, kad jai be galo tolimas tuščiažodžiavimas ir gėrėjimasis pačiais žodžiais. Žodis čia besąlyginiai tarnauja prasmei. Kiek vėliau norėsiu dar sustoti prie eilėraščių formalinio pavidalo; dabar man rūpėjo tik pastebėti, kad visa, kas joje užrašyta, yra žmogaus pasikalbėjimas su pačiu savim. Yra amžinasai žmogaus gyvenimo prasmės aiškinimasis. Todėl taip sunku atspėti keistus simbolius, todėl vis ir vis reikia nutraukti skaitymą ir susimąstyti.

Aš tau noriu papasakoti apie žmogų, kokį aš radau gyvenantį šiuose eilėraščiuose. Tai nebus koks nors tarpininkavimas tarp knygos ir tavęs, ne! Aš tau papasakosiu tik savo įspūdį tau, geram mano draugui, tikėdamas, kad kiekvieno žmogaus gyvenimas gali būti suprantamas kitam, kuris taip pat klausia ir ieško, kas atveria jam naujų ir brangių išgyvenimų ir nevaikščiotų kelių.

Pirma aš tau kalbėjau tiktai apie vaikystę, kurią radau beveik kiekviename knygos puslapyje. Bet žmogų, kuris nuo pat pirmos valandos ėmė vis labiau ir labiau grimsti į daiktų ir savo būties gelmes, tarytumei buvau pamiršęs. Dabar apie jį tau norėčiau kalbėti.

Vaiko akys iš pradžių atspindi, kaip nuostabūs veidrodžiai, spalvingą vaikystės šalį, dar nejausdamos, kokias nepaprastas gelmes ir nesuprantamą pasaulį jos atspindi.

...Tai kas, kad poakiai, tartum nuostabūs paukščiai, mėlyni
Ir šaltas vėjas, neramiai dainuodamas, įsiskverbia ligi širdies,
Bet jiems visam pasaulyje, Pavasario Karaliaus valdomam, plasnoja milijonai malūnėlių,
O saulė juos ligi vaikystės sutemų lydės.
Ir taip jie pakeltom akim į saulę bėga
Iš motinų namų į laisvę paleisti,
Nors degasi širdy pavasaris, nors kraujas miega,
Nors jų jaunystei keltis dar anksti.

(Fūga apie pavasario vaikus, 41 psl.)

Ir tik vėliau pabunda refleksija, valandom jie pradeda liūdėt, tartum ieškodami prasmės, pajutę širdy atsiveriančią žaizdą (Rudens sodo vaikai, 25 psl.), pajutę, kad atėjo į žemę, kaip į begalinę naktį, kurią turės nušviesti savo dvasios šviesa ir turės nukristi, kaip žvaigždės (Poetas).

Ir kartu su sąmoningumu, kurį mes kartais pajuntame labai anksti, atsiveria neapsakomos skausmo platumos, niekad nesenkančios ir nemažėjančios, bet augančios ir gilėjančios ligi begalybės. Ir skausmas gemąs iš žmogaus būties dualizmo: būti žemėje ir ilgėtis ne žemės. Poetas tai jaučia dar aštriau, nes jis gali kurti pasakų pasaulius ir kaip karalius juose karaliauti. Liūdnas jisai karalius! Jo iliuzijų šalis sugriauna realybės audros, bet ilgesys nemiršta, ir skausmas kasdien gilėja.

Jo eisena tokia liūdnai karališka,
Ir karūna sunki ant palenktos šviesios galvos...
Koks skausmas jaust: tai esu karalius
Nežinomų šalių, matytų akyse mergaitės negyvos!

(Žmogus, 62 psl.)

Keista: poetas savo iliuzijų šalis randa negyvos mergaitės akyse. Tai jos gyventas gyvenimas, palikęs ir nemiręs kartu su kūnu. Jis surenka visa, ką matė, ką gyveno. Jis klaidžioja po svetimus miestus, jis grįžta svajonėse į namus, paliktus begalinėje rudens laukų plātumoje ir ten jaučiasi svetimas. Vėl išeina, bet kraujuje tuoj girdi nenumaldomą šauksmą: Namo! Jis nežino, ar viena diena jis nepraras iliuzorinių miestų ir ar netaps panašus į gatvės muzikantą, kuris nebeturi jokio savo kampo ir vienišas, tuščias randa visur namus. (Plg. Kraujo Simfonija.)

Gyvenimas gudrus. Jis moka viską iš manęs atimti:
Tėvynę, motiną ir paslėptus giliai širdy namus.
Ir nebelieka vietos prieblandai vaikystės gimtai,
Ir kur sugrįžusiam išsiraudoti sodų ūžimu.
Ir sako, kad gyvent nėra prasmės... Tebūna.
Paslėpęs dvasioje sapnus pasaulių tolimų,
Kaip Don-Kichotas, pralaimėjęs kovą su malūnais,
Suniekintas, beginklis, sužeistas ligi pačių gelmių,
Aš išeinu į miesto gatvę, amžinų benamių pamotę,
Su tragišku šypsniu: „Tik tu pasaulyje viena!"

(Miestas, 71 psl.)

Ir kaip kitaip galėtų būti? Poetas, kaip kiekvienas žmogus, yra svečias žemėje, bet keistas svečias: jis sapnus ir daiktus, užrašydamas ir naudodamas gilesniems simboliams, padaro amžinai gyvus, nes jie tampa neatskiriama dalimi naujai sukurto poetinio pasaulio.

Paskutinio šios knygos skyriaus elegijose atskleidžiamas poeto žvilgsnis į savąjį kūrybos pasaulį. Oscar Wilde motto čia nuostabiai tinka: „Svajonės yra vienintelė Realybė, ir realybė yra niekas." Tai pasaulis, kurio laikas negali savo žudančia ranka paliesti.

...Stebiu, kaip spindi tamsoje sušalęs miestas,
Lyg paslaptingo rudenio orkestro pultų žiburiai,
Kaip Laikas, lyg žiaurus fantomas, negalėdamas sapnų paliesti,
Su vakaru įsikabinęs lango grotų žiūri į mane niauriai.

(Antroji Elegija, 111 psl.)

Tai pasaulis, kurį poetas, likimo pasmerktasis Alchimikas, susikuria iš savų iliuzijų savoje dvasioje, grumdamasis su jį vis beviltiškiau supančia kasdienybės tamsuma. Kovodamas su ta realybe, kurią paprastai visi vadina tikrove, bet kuri iš tiesų yra tik slankiojimas tarp tūkstantį kartų prakeiktų šešėlių dulkėtose miestų gatvėse.

Tavo riksme yra visa sunki vienatvė,
Kuri apimdavo vaikystėje tarp negyvų žaislų,
Nes vieną dieną ten Tave likimas atvedė
Ir taip paliko kambary su meškiuku aklu,
Ir pasodino dvasioje negyvą medį, kurs vadinasi tikrovė,
Kurio šlamėjime gyvenimą dar ir dabar žaidi...
Tai jį Tu gaivinai krauju. Ir kada nors išrovusi,
Nemirtingumo spinduliuose persodint žadi.

(Trečioji Elegija, 113 psl.)

Tai pasaulis, kurį poetas nešasi savy; tai jo didžiausias turtas, kurį jis laimėjo savo kraujo kaina. Bet kai jis žiūri į žemę, mato ją tuščią ir nykią ir jį apima liūdesys: nei tėvų, nei draugų, nei tėvynės... Jis yra svetimas žemei ir atėjusiam vakarui.

Ir nieko nebelieka už manęs-viskas many:
Nykūs laukai, didingi skausmo miestai ir valstybės
Ir medžiai ūžią, vėjo persunkti ligi šaknų.

(Pirmoji Elegija, 110 psl.)

Tačiau, kad ir kažinkiek besąlyginis būtų, poeto atsisakymas nuo žemės, jis jaučia, kad tą valandą, kai mirtis ateis jo išlaisvinti, širdį užplūs nenumaldomas geismas grįžti į sunkų ir lietingą žemės vakarą ir vėl paliesti ją kojom: skausminga ir nesibaigianti dialektika!

...Ateis nenugalimas noras grįžt į sunkų, neišbrendamą, lietingą vakarą,
priglausti kojas vėl prie purvinos (jos nebėra) aslos
Ir prisiglaust prie nesuprantamu, aklu skausmu gyvos ugnies;
Taip pasinert į žemiškosios egzistencijos skausmingą drėgmę
Ir kūnu atsiremt daiktų; taip augti ir maitintis tragiška ir nepasiekiama šviesa,
Kuri suteikia mums herojiškumo šiam gyvenime ir jėgą —
Ir neišraudamai liūdnu peizažu su laukais ir milžiniškais miestais, šaukiančiais mus per naktis, pavirs dvasia.

(Šeštoji Elegija, 119 psl.)

Tai dalis mano įspūdžių, kuriuos šiąnakt tau rašau, toli nuo savosios tėvynės, svetimų kalnų grandim apsuptam mieste. Aš įsivaizduoju, kaip toji knyga bus sutika. Daugeliui ji bus sunkiai suprantama. Ir labiausiai dėl savo komplikuotos, sunkiai įkandamos formos Nei lengvų ritmų, nei tradicinių malonybinių žodžių, nei banaliai plokščios tematikos nėra joje. Autorius niekur nesistengė savo minties reiškimo popularinti. Kiek galima — tiksliau pasakyti savyje turimą mintį ar vaizdą — buvo vienintelis jo troškimas. Nenusileisti ligi skaitytojo lygio, bet skaitytoją pakelti ligi poetinės išraiškos lygio norėtų poetas.

Čia norėčiau paminėti jauniausios mūsų poetų kartos tendenciją atsisakyti pigiai manieringos arba sentimentaliai banalios erotinės čiobrelių poezijos ir proginio patriotizmo. Jie pradėjo kalbėti neįprastais žodžiais, bet tikėjo, kad kiekvieno kuriančiojo uždavinys yra turėti s a v ą pasaulį. Vienas iš jų yra Alfonsas NYKA-NILIŪNAS.

Palyginę su daugeliu dabar pasirodžiusių knygų, šioje nerasime jokios vietovardinės patriotikos. Mūsų jauniesiems poetams dar Lietuvoje buvo daromas priekaištas, kad jie esą svetimi savo žemei, esą prisisunkę Vakarų kultūros etc. O šioję knygoje nėra nei vieno eilėraščio, kuris nebūtų persunktas gimtosios žemės alsavimu. Tiesa, banalių šūkavimų, komandavimo, priesaikų čia nėra. Kaip kraujas srovena per visus eilėraščius gimtosios žemės gyvybė ir ilgesys, ir kiekvienas vaizdas yra mūsų žemės vaizdas. Ne uniforma rodo tevynės meilę, bet širdis.

Savo laišką baigiu.

Žinau, kad mano žodžiai pasakė tik dalį to, ką norėjau pasakyti ir ką jaučiau. Man toji knyga yra didelis pergyvenimas, dalis mano pasakų ir sapnų žemės, mano tikrojo gyvenimo. Ji nėra panaši nei į vieną iki šiol pasirodžiusių knygų: ji turi savo pasaulį — tikrą savitą ir todėl nepalyginamai vertingą. Ji yra dalis mūsų kovos už naująjį žodį. Ir paskutiniojo eilėraščio ramūs ir išdidūs žodžiai mirusiajam draugui ir poetui Vytautui MAČERNIUI yra visų mūsų žodžiai jam. Jis gali ramiai miegoti: šita knyga yra geriausias liudijimas, kad jo draugų kova yra sekminga.

KŪRYBOS PASAULY

TYLUSIS MENININKAS

Jeigu daugelis ir šiandien kiekviename didesnio masto menininke nori visų pirma matyti bent jo privačiame gyvenime vokišką „Fausto" prigimtį, tą neramų blaškymąsi, veržlumą ir nepastovumą, tai bevartant Antano Brucknerio biografiją tenka šią nuomonę laikyti vienašališka ir prieiti išvados, jog ji nėra menininko kriterijus. Antanas Bruckneris, kurio 50 metų mirties sukaktį minime šiemet spalių mėn. 11 dieną, yra be abejonės didelis menininkas-kompozitorius, ir vis dėlto jis yra „tylusis menininkas", žmogus kuris ne pats skamba, o kuris, tarsi, pats stebisi, jog jo kūriniai taip dideli tapo, jog dvasia, kuri per jį veikė, yra kažkas net jam pačiam paslaptingo.

Ant. Bruckneris, savo kilme austras, visą savo gyvenimą praleido Austrijoje. Savo pirmuosius kūrinius jis parašė St. Florian vienuolyne. Vėliau jis gyveno Lince; čia jis ir mokėsi, ir mokė, ir vargonininkavo. Net ir iš Vienos, kur jis buvo dvaro vargonininku, profesorium ir pagaliau kur jam buvo suteiktas garbės daktaro laipsnis, maloniausia jam buvo „pabėgti" į Lincą ar į St. Florian ir ten praleisti savo laisvas dienas bei valandas.

Pirmieji Brucknerio kūriniai yra daugelis jo mišių, psalmių, bažn. himnų ir Ave Marijų. Bet jį išgarsino jo devynios simfonijos. Nors Bruckneris, būdamas be galo kuklus ir sau kritiškas, ilgai užtrukdavo, kol jis su kokiu nors nauju kūriniu drįsdavo pasirodyti, vis dėlto jo kūriniai, ypač simfonijos, ne visada turėdavo laukto pasisekimą. Tur būt, jo bendralaikiai, kaip juk dažniausiai ir yra, nebuvo priaugę jo muzikai. Dėl to Brucknerio simfonijos buvo labai nelygiai vertinamos. Taip, pavyzdžiui, po nepasisekusios trečiosios ir ketvirtosios simfonijos premjeros, penktoji simfonija liko atidėta ir tik po autoriaus mirties ji virto aktualia. Tur būt, didžiausią pasisekimą turėjo jo septintoji ir aštuntoji simfonija. Devintoji simfonija, kurią Bruckneris dar ir mirties patale norėjo baigti, turėjo likti nebaigta, kaip kad visa čia žemėje yra neatbaigta, net ir tada, kada mirties angelas paliečia žmogų savo ranka.

Bet ne vien kūriniai atbaigia asmenybę. Pati asmenybė ir savo ruožtu ir kitais keliais bręsta ir auga. Ir jeigu kūriniai su mirtimi nėra atbaigiami ir lieka neatbaigti, tai asmenybė žengia į savo atbaigtinumą. Šis savo asmenybės puoselėjimas Bruckneriui buvo nemažiau svarbus kaip ir jo simfonijos. Gal net daugiau: tai ir buvo, tur būt, ta jo mūza, kuri jį ragino kurti, neleido jam susnūsti ir užmigti per anksti. Bruckneris buvo neturtingas. Aukštų vietų jam neteko turėti. Ir vagneriškasis „diabolus ad mulieres" nebuvo jo ieškomas. Bruckneris buvo, tarsi, vargo pelė, kuri težinojo darbą ir daugelyj atvejų nepasisekimus. Ir nepasisekimuose jisai nesiguosdavo, kaip jo gerbtasis Vagneris, savo galvą dėdamas ant mylimos moters peties. Savo paguodą Bruckneris ieškodavo maldoje, ir jis ją rasdavo. Dėl to jis nenusivildavo ir nešėldavo, kaip „dūkstąs genijus", o buvo ramus ir tylumoje mokėdavo nuryti visus savo gyvenimo kartumus. Maldoje jis sėmėsi sau naujų jėgų; jisai iš čia ir kuklumą savęs vertinimui išsinešdavo.

Pasauliui jis buvo svetimas ir nesuprantamas arba gal net paiku ne retai vadinamas, ir vis dėlto tariamas paikumas slėpė savyje išmintį, kurią tik vėlesnės kartos pradeda suprasti.

*

Šiemet Brucknerio kūriniai yra girdimi įvairiuose kutūringojo pasaulio kampuose. Jie yra verti visų dėmesio ir pagarbos. Savo skaitytojams norintiems arčiau su Bruckneriu susipažinti, siūlome pasinaudoti įvairiais Brucknerio garbei ruošiamais koncertais (Miunchene: filharmonijos jau pradėtas Brucknerio ciklas, kuriame bus iš eilės duodamos visos 9 simfonijos; Stuttgarte: įvairūs atskiri koncertai; Tiubingene: lapkričio mėn. 19 d. universitete — Te deum).

Paruošė J. V.

NAUJI LEIDINIAI

* Alfonsas Nyka-Niliūnas „Praradimo simfonijos" poezija. Išleido „Patria", 128 psl., kaina 6 RM.

* Stepas Zobarskas „Savame krašte", novelės. Išleido „Patria", 248 psl., kietais viršeliais, kaina 8 RM.

* „Pėdsakai", lietuvių kultūros ir visuomenės žurnalas, 2 nr. Rugsėjis.

* J. Zdanavičius „De profundis", gaidos mišriam chorui su vargonais, žodžiai B. Brazdžionio. Išleido „Mintis" Memmingene. Kaina 3 RM.

KULTŪRINĖS NAUJIENOS

* Eevi Livak koncertas. 1946. X. 13 Miuncheno Schauspielhause estų smuikininkė-solistė Eevi Livak davė savo koncertą. Tur būt, Miuncheno publika, paprastai nepripratusi priešpietiniams koncertams skirti daug dėmesio, nepastebėjo ir šį kartą, kas yra koncertuojantis asmuo ir nesiteikė išnaudoti šią retą progą, palikdama pustuštę salę. Gal šiek tiek tenka sugėdinti ir pačius estų kolonijos gyventojus, kad ir jie, turėdami savo tarpe tokią stiprią meninę pajėgą, nemoka jos įvertinti ir nepasinaudoja galimybe išgirsti koncertą. Eevi Livak yra, tiesa, jauna muzikė, bet jau ir išeivijoje suspėjusi išsikovoti sau vardą (pereitame sezone ji dideliu pasisekimu dalyvavo kaip solistė Miuncheno simfoninio orchestro koncertuose). Jos technika yra be priekaištų. Gal būt, kai kuriose vietose būtų buvę galima laukti didesnio įsijautimo, bet, atrodo, jog šitai glūdėjo ne negalėjime, o kiek tame fakte, kad jai buvo neįprasta išvysti salėje tiek daug tuščių vietų. Akomponuojantis, Hans Altmann pasižymėjo savo ypatingu sugebėjimu akomponuoti, t. y. akomponuoti taip, kad publika tikrai jaučia, jog jis palydi, o ne pats koncertuoja. Šituo savo mokėjimu likti fone, o ne vaizduoti centrinę figūrą, nors jis yra tikrai savo srityj tobulas, H. Altmann, net pats to ir nelaukdamas, nejučiomis laimi savo klausytojų simpatijas. *J. V.*

* Gertrūda von Le Fort, žinoma vokiečių katalikė poetė š. m. spalių mėn. 11 d. švenčia savo 70 metų sukaktį. Dabar poetė gyvena Allgäu. Jinai yra išgarsėjusi savo gausiais veikalais, kuriuose ji gvildena religines šių laikų problemas ir ieško joms atsakymo bažnytiniame religingume. Prie jos žymesniųjų veikalų skaitytini: „Himnai bažnyčiai", „Himnai Vokietijai", be to romanai: „Veronikos Skarelė", „Popiežius iš geto", ir novelės: „Paskutinioji ant ešafoto", „Mergelė Barby". Kai kurie jos veikalai yra dabar Michael Beck-

stein leidyklos Miunchene išleidžiami naujose laidose.

* R a s t a n e ž i n o m a B i z e t o p e r a. Mokytojas dr. E. Hartmannas iš Hannau atrado ligi šiol nežinomą Bizet operą „Jonas Žiaurusis". Šios operos fragmentai jau buvo įscenizuoti Mühringeno pilyje.

„Mirtis Obelyje"

Naujajame sezone Miuncheno Kamerinis teatras pirmajai savo premjerai pasirinko amerikiečio P a u l O s b o r n e s dalyką „M i r t i s o b e l y j e" (Originalo titulas: „On Borrowed Time"). Kaip jau pats vertimo titulas sako, vaidinimo turinys yra méginimas spręsti mirties problemą, kuri tokiai dar niekad nebuvusiai dviejų karų mirties epochai suprantamai néra svetima.

Turinyje vaizduojama, kaip mirtis, kuri pasirodo kaip gana įdomus, gerai išauklétas ponas, (tiesa, jis su savo aukomis yra mandagus, bet jas labai griežtai vedasi su savimi). Šis ponas-mirtis vieno senelio burtų pagalba yra patalpinamas obelyje, taip kad nuo šio laiko niekas daugiau nebegali mirti nei žmogus nei joks kitas gyvis. Tačiau gana greit pastebima, kad pasaulio egzistencija be mirties yra nepernešama; senelis nusileidžia, ir, kadangi jo be tévų globos likęs anūkas šiaip ar taip su juo turétų būti, jis grąžina pasauliui mirtį, ir juodu miršta drauge.

Nors pats konfliktas iš loginés pusés néra visiškai išsprendžiamas — nesuprantama yra mažojo mirtis — vis delto jis laimi stebinčiojo simpatijas savo nuoširdumu, savo net į smulkmenas einančiu milieu nupiešimu. Be abejo, „mirtis obelyje" yra sveikintinas Miuncheno teatralinės programos praturtinimas, ypatingai kad jis yra rež. F r. D o m i n gerai įsijaustas ir gražiai pastatytas. Šiek tiek komiškai ir atrodo, veikalo prasmés nepagaunančiai vaidina C. W e r y senelį. Labai natūraliai vaikiškai-mažasis P. P a u g g e r; ir, gal būt, stipriausią įspūdį palieka W. Z n a m e n a c e k dekoracijos.

M. W.

Baltijos tautų dailininkų paroda Tiubingene

Šio prancūzų zonos judraus miesto lietuvių kolonija šiais metais jau antrą kartą, UNRRAI remiant, išeina į viešumą su liaudies ir dailés meno reprezentacija. Pirmasis, palygint, kuklus ir per daug skubotai suorganizuotas pasirodymas buvo sausio mén. — tuo metu, drauge su latviais, estais ir ukrainiečiais suruošta liaudies meno paroda. Dabar gi, nuo rugséjo 24 d. ligi spalio 15 d. su savo pasiektais tremtyje darbais [illegible]a vykusiai pasirodé (irgi su kitų [illegible]autų dailininkais) lietuviai teptuko meisteriai, gyveną tiek pačiame Tiubingene, tiek netolimuos zonos miestukuose (Hechingen'e, Rottveil'y).

Šią Baltijos meno parodą, pirmą visoje prancūzu zonoje, greičiau tektų pavadinti dail. J. M a c k e v i č i a u s paroda — mat, iš 234 parodos eksponatų net 150 yra mūsiškio „saulétojo dailininko" kūryba. Tenka nuoširdžiai džiaugtis, kad mūsų dailininkai ir sunkiose tremties sąlygose, įvairių rūpesčių kamuojami (medžiagos stoka!), vis délto intensyviai kuria. J. Mackevičius čia bus vienas pirmųjų. Tačiau ... ar nebūtų pakakę bent trečdalio eksponuojamų Mackevičiaus paveikslų? Juk dailininkas čia mums patiekia bent keliasdešimt visai panašaus motyvo paveikslų — bent 20-tyje jų stebime vis tą pačią, nors ir dailininko teptukui dékingą objektą, Hohencolernų pilį ties Hechingenu. Kuriam tikslui tas paveikslų perkrovimas? J. Mackevičius išstaté keletą ir senesniųjų — Italijos ir Kauno — darbų, visai tinkamai reprezentuojančių mūsų dailininką, bet... nykstančių kitų paveikslų jūroje. Tai tačiau nereiškia, kad dailininkas silpnai reikštųsi pastarųjų metų kūryboje — joje stebime keletą visai stiprių darbų.

Kiti du dailininkai — B r. M u r i n a s ir T e o f. P e t r a i t i s taip pat įrodé visuomenei nepadéję teptuko į šalį. Bene visi ju darbai atlikti tremtyje — dažniausi motyvai — Freiburgo ir Rottveilio vaizdai, Alpés ir pora naturmortų. E u g. K u l v i e t i s parodé šešetą savo meistriškų naturmortų.

Iš lietuvių parodoje dar dalyvauja 4 paveikslais M. M a r k u l i s ir jauniausias dalyvis, vos 17 m., M i n d. N a s v y t i s. Šis pastarasis kreipia démesį — dar galutinai nebaigęs studijų, jis pasirodo turįs gabumų ir teikia daug vilčių ateičiai. Jo vienas darbas — naturmortas — atliktas prieš pora metų, daug jau pasako. Belieka tik linkéti, kad šis (ir kiti jaunieji, bebaigią ar dar besimokiną) ir toliau dirbtų dailés srityje.

Iš kitų dailininkų vertas démesio estas H a r r y N u z m e t - N e u m a a s k r a f t. Jo akvarelés įrodo jį sugebant mokomai valdyti spalvą, nors ne visi jo darbai vertéjo rodyti publikai. Likusieji du parodos dalyviai pasirodé vos su keliais darbais, tačiau jie visi stiprūs ir aukštai vertinami. Tai olandas J. C. A. G o e d h a r d (ypač vykęs „Mano dukters portretas") ir jau ne pirmą kartą parodoje Vokietijoje dalyvaujanti apatridé iš Romos N o r a W u r d a c k — itin gabi ir originali portretisté.

Visumoje — neblogai pavykusi paroda, neblogai reprezentuojanti ir mūsų dailininkus, taigi ir patį kraštą. Tik kitą kartą reikétų labiau atrinkti paveikslus ir negrūsti jų šimtais. — Nukenčia ne tik pats dailininkas, bet ir visas parodos vaizdas.

V. Rimvydas.

Senųjų meisterių paroda Tiubingene

Ligi spalio 30 d. Tiubingene vyksta įdomi paroda, sukélusi ir kitų vietų gyventojų susidoméjimą. Tai senųjų dailininkų paroda, kurioje išstatyti paveikslai, buvę Kiolno muziejuose ir Wiurtenbergo Valst. Galerijoje Stuttgarte, laimingai išsaugoti karo metu daugiausia Hohencolernų pily. Universiteto patalpose vykstančioje parodoje paveikslai siekia ligi 9 amžiaus, sugrupuoti pagal epochas. Vienoje saléje matome romėnų skulptūras, kitoje — gotiškieji darbai (vertas démesio patetiškasis Kristus iš 1304 m.). Dar kitose salése rodomi žymiausi visų kraštų meisteriai su Rembrandtu ir, pagaliau, 19 amž. vokiečių ir prancūzų mokyklos darbai.

(rim.).

L. V i l i m o p i e š i n y s

Šio numerio kaina 1,5 RM.

„A i d a i" yra dviejų laidų: kultūrinis žurnalas ir dienos informacija. Leidéjas ir Vyr. Redaktorius — Dr. V. B i e l i a u s k a s. Žurnalo Redaktorius — K. B r a d ū n a s. Redakcijos adresas: München 27, Lamonstr. 21.